

ПСИХОЛОГІЧНЕ ПІЗНАННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ІСТОРИЧНОГО МЕТАТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Петро М'ЯСОЇД

Copyright © 2016

УДК 159.9

Petro Myasoyid

PSYCHOLOGICAL COGNITION AS A SUBJECT OF HISTORICAL MULTI-THEORETICAL ANALYSIS

“Психологія є системою знань і водночас не є такою системою, і саме тому вона має можливість поступального руху як своєрідна дисципліна”.

Володимир Роменець [22, с. 827]

Актуальність дослідження. Психологія розвивається у системі взаємодії внутрішніх і зовнішніх (соціальних) чинників. Роль останніх стає очевидним з огляду на вітчизняні реалії. Разом із крахом радянської ідеології, функцію якої виконував марксизм, зазнає краху радянська психологія. Те, що на початку 30-х років минулого століття оголошується “новою наукою”, на початку 90-х сходиться зі сцени психологічного пізнання. Обидва випадки спричиняються соціальними катаклізмами, в обох випадках констатується, що психологія потрапляє у стан глибокої кризи й що вихідні засади цієї науки мають бути переосмислені. Наприкінці 90-х у Росії розпочинається “методологічний бум” (О.Є. Соколова): одних лише книг під назвою “Методологія психології” виходить більше десяти. Близькі процеси, хоча й у менших масштабах, відбуваються й в Україні.

Соціальні фактори розвитку науки інтенсифікують зовнішні чинники, психологія проходить етап рефлексії, психологи намагаються зрозуміти, як відбувається психологічне пізнання, які перешкоди стоять на цьому шляху та як їх долати. Колишні представники радянської психології, як і свого часу фундатори цього напрямку, починають конструювати “нову науку”. Водночас відмовляються від усталених оцінок пізнання, переосмислюють позиції авторів знакових теорій, подають психологію як синтез знань про лю-

дину. Це – провідна тенденція методологічних досліджень на пострадянському просторі. Психологія постає у розмаїтті визначень, психологічне пізнання отримує різні характеристики. Вже ця обставина змушує продовжувати пошуки.

Мета дослідження: сформулювати концепцію історичного метатеоретичного аналізу психологічного пізнання, призначену для визначення закономірностей цього процесу та оцінки внеску у його розвиток авторів окремих теорій психології. Передовсім мовиться про *теорію вчинку В.А. Роменця*, збагачення якою історії психології є дослідницьким надзавданням.

Аналіз останніх публікацій. Автори методологічних досліджень зосереджуються на характеристиці сучасного стану психології (*табл. 1*) та визначенні шляхів її розвитку (*табл. 2*). Оцінки їхніх позицій даються в ході попередніх кроків [4–13; 46–59], зокрема здійснених у співавторстві [1; 27], й слугують обґрунтуванню запропонованої концепції.

Виклад основного матеріалу. Концепція охоплює певне розуміння історії і методології психології, процесів пізнання й самопізнання, категорії практики, типів наукової раціональності, творчого діалогу та принципу доповнюваності. Її об'єднувальним моментом є моністичне бачення психології як фундаментальної науки світоглядного значення.

Таблиця 1

Характеристики психології в методологічних дослідженнях сучасного стану цієї науки та їх оцінка

Автори дослідження	Характеристики	Оцінка	
		позиції, які поділяються	контраверсійні позиції
Ф.Ю. Васильюк [33]	Психологія розділена на академічну і практичну. Подолати цю «схизу» покликана неklasична методологія, основою якої є філософія практики	Психологія знаходиться на неklasичному етапі розвитку. Питання «наука – практика» є наріжним у психології	Поняття схизи долає розуміння психології як історичного процесу людського самопізнання (В.А. Роменець)
В.І. Слободчиков, Є.І. Ісаєв [66]	У психології панують парадигмальні настановлення – характеристики окремих аспектів психічного й проєкції того цілого, яким є психологія людини. На часі антропологічна парадигма, що охоплює собою усі інші й характеризує людину як автора свого життя	Предмет психологічної науки – не психічне, а психологія людини	Розумінню психології людини як продукту спів-буття опонує розуміння психології як продукту людського способу буття, суттю якого є вчинкової природи практика. Людина – не автор, а породження і внутрішній момент життя
А.В. Юревич [73]	Психологія знаходиться в стані системної кризи, що має когнітивні й соціальні причини. Перші лежать у площині неадекватного уявленні психологів про природознавство, другі – в системі взаємин науки з суспільством	Психологія продовжує орієнтуватися на норми пізнання, заперечені історичним поступом науки	Психологічне пізнання існує в системі взаємодії соціальних, логічних і психологічних чинників (М.Г. Ярошевський). Акцентування на перших та останніх збіднює уявлення про цей процес
О.В. Сурмава [70]	Психологія знаходиться в стані кризи, причина якої лежить у відмові психологів продовжувати марксистську лінію досліджень, започатковану Л.С. Виготським	Марксистська психологія має досягнення в поясненні природи й сутності психічного	Психологія розвивається в системі суперечливої єдності історичного, логічного й психологічного, наближаючись до розуміння ролі й місця людини у бутті
Д.О. Леонтьєв [41]	На початку ХХ ст. психологія здійснює неklasичний прорив розумінням психічного як явища, об'єктивованого в продуктах людської діяльності, а людини – як особистості, котра створює саму себе	Неklasичну психологію відрізняє від класичної принципово інше розуміння психічного	Перехід від класичної до неklasичної, а далі – до постнеklasичної психології означає зміну типу наукової раціональності в процесі вирішення психологами основної проблеми своєї науки
А.В. Брушлінський [32]	У психології мовно-знаковому (Л.С. Виготський) та діяльнісному (О.М. Леонтьєв) протистоїть суб'єктно-діяльнісний підхід, що виходить з ідеї суб'єкта як єдності природного й соціального в психіці людини	Л.С. Виготський і С.Л. Рубінштейн – автори принципово різних підходів у психології. О.М. Леонтьєв по-іншому, ніж Л.С. Виготський, розуміє природу психічного	Принцип єдності природного й соціального недостатній для розуміння психічного як моменту взаємин людини зі світом. Адекватним такому розумінню є принцип практики
А.В. Фурман [26]	У психології відсутня методологія, адекватна предмету цієї науки. На часі методологія багаторівневих парадигмальних досліджень, орієнтована на предмет в координатах його реального існування	Концепція парадигми Т. Куна не відповідає суті психологічного пізнання й потребує логіко-змістової перебудови	Дослідження психологічного пізнання на рівні окремо взятої теорії передбачає концепцію, адекватну історико-логіко-психологічному процесу мислення її автора
В.О. Татенко [23]	Психологія наближається до розуміння психічного як автономного суцього. Цьому розумінню відповідає суб'єктно-вчинковий підхід	Категорія вчинку (В.А. Роменець) відкриває принципово нові можливості пояснення суті психічного й процесу психологічного пізнання	У психології діє принцип детермінізму (С.Л. Рубінштейн). Психологія, для якої людина є автором свого життя, це – «психологія Мюнхгаузена, що сам себе піднімає за волосся» (В.А. Роменець)

ПЛЮРАЛІСТИЧНЕ Й МОНІСТИЧНЕ БАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ

Розмаїття теорій та ідей, висловлених упродовж історії психології; труднощі, які супроводжують спроби навести лад у цьому розмаїтті й встановити якісь закономірності;

наявність конкуруючих між собою напрямів і шкіл психології й відсутність перспектив їхнього об'єднання; некумулятивний характер набування психологічних знань; констатації, що психологія перебуває у стані перманентної кризи, стають підставою *методології лібералізму* (А.В. Юревич) та *методології сітьового*

Таблиця 2

Визначення шляхів розвитку психології в методологічних дослідженнях сучасного стану цієї науки та їх оцінка (початок)

Автори дослідження	Шляхи розвитку психології	Оцінка	
		позиції, які поділяються	контраверсійні позиції
А.В. Юревич [73]	Психології належить подолати «методологічні комплекси», спричинені неправильним уявленням про природознавство; визнати неминучість плюралізму в поглядах на природу психічного; прийняти ідею співіснування різних рівнів детермінації психічного та ідею рівностовірності існуючих теорій (П. Фойерабанд); відмовитися від негативної оцінки редуccionізму; відкинути моністичний підхід, взяти на озброєння методологію лібералізму й вийти на шлях інтеграції психології	Поширене уявлення про природознавство не відповідає його стану. Пояснення у психології має бути детерміністичним. Теорія – інтерпретація психічної реальності	Вважати теорії як рівностовірними – означає заперечувати історію психології. Монізм – характеристика процесу, а плюралізм – стану психологічного пізнання. Редуccionізм – перешкода на шляху психологічного пояснення. Інтеграція психології відбувається в межах окремо взятої теорії
М.С. Гусельцева [36]	Психології належить стати культурно-історичною, побудованою за нормами постнекласичної наукової раціональності. Для цього потрібно відмовитися від моністичного підходу та принципу детермінізму; визнати багатомірність психічного й право дослідника на різні логіки, різні парадигми й різні методи дослідження; взяти на озброєння методологію сільового плюралізму, принцип доповнюваності, створити сітку теорій й таким чином інтегрувати психологію	Зміна типів наукової раціональності – підстава для виокремлення класичної, некласичної й постнекласичної психології. Некласична психологія перебуває в пошуках ланки, що опосередковує існуючі протиставлення. Психологічне пояснення конструє психічну реальність	Теорія вибудовується за мірками логіки психологічного пізнання, закодованої в її історії, через діалог автора з іншими учасниками цього процесу. Знання психології потребують не інтеграції, а систематизації. Принцип доповнюваності має історико-логіко-психологічну основу й поєднує конкретні положення психології. Методології плюралізму опонує методологія монізму
О.Є. Соколова [67]	Майбутнє психології виростає з минулого, досягненням останнього є діалектичний монізм, на підґрунті якого працює школа Леонтьєва-Виготського. Фіксується онтологічна єдність світу за різноманітності його модусів (Б. Спіноза), дійсність береться як «людська чуттєва практика, суб'єктивно» (К. Маркс). Діалектичний монізм протистоїть плюралізму, утверджуючи розуміння психічної реальності як органічної системи, кожен момент руху якої визначається природою її як певного цілого. Основою системи є діяльність як субстанція свідомості, що відкриває суб'єкту світ, при цьому конституює самого суб'єкта. Її відображенням стане всеохоплююча система понять. Природничий і гуманітарний підходи можуть бути поєднані на підставі категорії вчинку (О.М. Леонтьєв)	Методологія лібералізму (А.В. Юревич) і методологія сільового плюралізму (М.С. Гусельцева) – одна й та ж методологія. Діалектичний підхід не має перспектив, перевагу має діалектичне мислення. Монізм – світогляд й спосіб, у формі теорії, психологічного пояснення. Підстави для порівняння теорій дає історія психології. Категорія вчинку може бути «клітинкою» цієї науки. У психології діє принцип детермінізму й залишається непересічним принцип практики	Всеохоплювальну систему понять створює систематизація знань. Адекватність теорії психічній реальності визначається мірою наближення до неї. Поняття «школа Леонтьєва-Виготського» охоплює пов'язані, проте різні теорії. Природничий і гуманітарний підходи – принципово різні способи психологічного пізнання. Категорію вчинку всебічно розробляє В.А. Роменець
В.О. Мазилів [44]	На часі концепція інтегративної методології, яка покликана об'єднати різні підходи у вітчизняній психології та подолати її відособлення від світової науки. Для цього потрібно відмовитися від принципу детермінізму й перейти до формули «psychological – psychological» (Е. Шпрангер), схарактеризувати предмет психології як об'єктивну реальність (К. Юнг)	Психічне – об'єктивна реальність	Завдання інтеграції психології не має вирішення. Формулу «psychological – psychological» заперечують обґрунтування принципу детермінізму (С.Л. Рубінштейн)

плюралізму (М.С. Гусельцева), методології поліпарадигмальних досліджень (А.В. Фурман).

У першому випадку стверджується, що теорії психології володіють однаковим ступенем достовірності, тому право на існування

має будь-яке логічно несуперечливе пояснення природи й сутності психічної реальності; що теорія є інтерпретацією, а не відображенням реальності; що психологія мусить взяти на озброєння напрацювання сучасного наукознавства, взяти до уваги обмеженість дії принципу

Таблиця 2

Визначення шляхів розвитку психології в методологічних дослідженнях сучасного стану цієї науки та їх оцінка (закінчення)

Автори дослідження	Шляхи розвитку психології	Оцінка	
		позиції, які поділяються	контраверсійні позиції
Г.О. Балл [31]	На часі раціогуманістична методологія, яка передбачає здатність психолога до самоактуалізації та прагнення дотримуватись інтелектуальної чесності. Залежно від ситуації, він має право застосовувати різні підходи й обстоювати різні позиції (А. Маслоу). Позиції різних теорій, зокрема природничого і гуманітарного спрямування, можуть бути поєднані в процесі діалогу. Еклектичний підхід у психології є виправданим	Психолог несе відповідальність за свою участь у процесі психологічного пізнання. Діалог – методологічний принцип психології	Психологія – гуманітарна дисципліна. Теорія є дійсною у межах своїх пояснювальних можливостей. Це своєрідний гештальт (Т. Кун), автор теорії потрапляє в лещата своїх позицій, зміна позицій лежить у річищі утворювальних її ідей. Інтеграція психології відбувається в рамках окремо взятої теорії цієї науки. Еклектичний підхід перешкоджає систематизації психологічних знань. Раціогуманістичний методології опонує моністична
А.В. Фурман [26]	Проблеми психології слід не констатувати, а методологічно опрацьовувати, що зумовлює актуальність міждисциплінарних парадигмальних досліджень з урахуванням їхніх сутнісних, відмінних від інших типів досліджень, ознак	Психологічне мислення є окремим випадком методологічного мислення й відображає особливості історичного руху його форм, методів, засобів та інструментів	Проблеми психології розв'язуються лише історично у форматі тих більш ґрунтовних метатеорій, що верифіковані самобутньою парадигмально-дослідницькою картою, але ніколи не долаються остаточно
В.М. Пискун [15]	На часі метапсихологія – спосіб дослідження світоглядних засад психології та вирішення проблем, що виступають у формі антиномій. Взаємовиключаючи, члени антиномії доповнюють один одного. У некласичній фізиці це фіксує принцип доповнюваності. З позицій метапсихології усі проблеми психології знаходять вирішення	Психологія – світоглядна дисципліна. Історія психології – історія її проблем. Моністичне мислення має перевагу над дуалістичним	Проблеми – відображення реального процесу психологічного пізнання. Історія психології – не «школа помилок» (В.А. Роменець), а з необхідністю суперечливий рух людської думки. Проблеми знаходять вирішення в межах теорії психології. Метапсихологія – аналіз закономірностей психологічного (у формі теорій) пізнання
В.М. Аллахвердов [28]	Щоб вивести психологію зі стану кризи потрібно зняти парадокси свідомості, які лежать в основі формулювань її етичної, гносеологічної та онтологічної проблем. Для цього потрібна психологіка – спосіб психологічного мислення, принципами якого є логічна ідеалізація та гносеологічна редукція і який долає парадокси свідомості	Теорії психології – нерівновірогідні. Психологічне пояснення – детерміністичне. Несуперечливих логік може бути багато. Інтерпретація – спосіб наближення до психічної реальності	Психологічне пізнання – шлях розв'язків проблем, серед яких немає остаточного. Психолог позначає пізнання своєю безпосередньою у ньому присутністю. Психологічне мислення здійснюється по-різному

детермінізму та особливу роль суб'єкта у пізнанні й позбавитися “методологічних комплексів”, похідних від уявлення про несхожість на точні науки; що лише за рівнем складності предмета психологія відрізняється від природознавства, проте не відрізняється від стану, в якому воно перебуває, рухаючись шляхом “здогадок” (К. Поппер), котрі з часом будуть заперечені; що потрібно відмовитися від негативної оцінки редукціонізму й допустити можливість пояснення психічних явищ через явища іншого порядку й іншої природи.

У другому рефлексивно позиціюється, що психології належить орієнтуватися на ре-

лятивістський, залежний від фокусувань свідомості й представлений у формі способів опису образ світу; що теорії психічну реальність у цілому не охоплюють, її охоплюють процеси всезагальної наукової й позанаукової комунікації; що на історію психології потрібно дивитися як на діалог, під час якого утворюються “опонентні кола” (М.Г. Ярошевський) й виникають різні перспективи бачення психічної реальності; що не лише психологічне пізнання, а й пізнання в цілому збагачує плюралістичну наукову картину світу, в створенні якої беруть участь форми культури; що психології належить вийти за рамки

окремих шкіл, підходів та напрямів й стати повно культурно-історичною, відмовившись для цього від культу детермінації на користь культу невизначеності й неоднорідності, перейшовши від одиничних до множинних інтерпретацій, від ідеї тотальної організації до ідеї самоорганізації, від монізму до сітьового плюралізму і поліпарадигмальності. Потрібно взяти на озброєння культурно-аналітичний підхід, поєднати універсальне й унікальне в пізнанні, налагодити міждисциплінарний діалог, узгодити різні положення, які стосуються природи й сутності психічного й здійснити синтез наук про людину.

Позиції методології плюралізму, у т. ч. сітьового, багаторівневої парадигмальності збігаються в оцінках стану психологічного пізнання як кризового, у витлумаченні перешкод, що постають на шляху цього процесу й прагнуть розширити його рамки за допомогою радикальної зміни способу психологічного мислення. В обох випадках заперечується можливість *моністичного підходу в психології* як такого, що не відповідає природі складно організованої й багатогранної психічної реальності; лунають заклики здійснити *інтеграцію психології* – у формі системи, де знайшлося б місце “і для смислу життя, і для нейронів, і для соціуму” (А.В. Юревич), або у формі “моделі сітьової організації знань” (М.С. Гусельцева); або у вигляді типології парадигмально-дослідницьких методологій чи карт (А.В. Фурман); передбачається застосування *принципу доповнюваності* як способу об’єднання ідей різних теорій, підходів і напрямів психології в організоване єдине ціле.

Фіксується стан психологічного пізнання, об’єктивованій сукупністю теорій, кожна з яких є цілісним поглядом автора на психічну реальність; не береться до уваги, що саме теорія інтегрує наявний стан знань, що різні теорії не можуть утворювати “систему” чи “мережу знань” хоча б тому, що кожна вибудовується за історично мінливими нормами психологічного мислення. І лібералізм, і сітьовий плюралізм, і багаторівневність парадигм є варіантами одного й того ж – *плюралістичного підходу в методології психології*.

Прибічники цього підходу звертаються до наукознавства й знаходять підставу своїх ідей у *теорії епістемологічного анархізму П. Фойєрабенда* [72], за якою наука є однією з форм людського світогляду, що не має явних переваг над іншими її формами; наукознавство спот-

ворює реальну картину наукового пізнання, застосовуючи раціоналістичні методи до ірраціонального процесу; головною дійовою особою науки є вчений, який досягає успіху лише тоді, коли порушує усталені норми й принципи пізнання, а відтак має право вільно вибирати способи своєї діяльності й застосовувати психологічні прийоми впливу на наукове співтовариство для утвердження своїх ідей; жодних рецептів поступу до істини немає; у кожній теорії науки – своя реальність, її не можна порівнювати з іншими теоріями; теорія – унікальний погляд автора на дійсність, що приймається членами наукового співтовариства для створення видимості спільних зусиль; жодна теорія не буває кращою за інші, не охоплює усіх, накопичених наукою даних й не здатна повністю заперечити іншу; перехід від однієї теорії до іншої відбувається не внаслідок розвитку наукових ідей, а внаслідок утвердження нового світогляду; наукові ідеї утворюють плюралістичний світ, де марно шукати якісь закономірності.

Теоретичні бачення П. Фойєрабенда легко узгоджуються з тим, що відбувається у психології, й справді позбавляють від тягаря “методологічних комплексів несхожості на інші науки” (А.В. Юревич). Прибічники плюралістичного підходу отримують підставу для висновку, що цій науці належить вибудувати новий образ самої себе; прийняти за рівноправні різні підходи до дослідження психічної реальності; акумулювати в собі підходи інших наук та підходи, які знаходять поширення в культурі; визнати право психолога на будь-яку дослідницьку позицію; продовжувати накопичувати “здогадки” про психічну реальність й вибудовувати з них систему чи то мережу знань, долаючи роз’єднаність психології на різні напрями, школи, табори.

Підстава плюралістичного підходу в методології психології могла бути достатньою, якби теорія П. Фойєрабенда була єдиною теорією наукознавства. Насправді ця дисципліна однією теорією не вичерпується, а всі інші видають це за поступальний історичний, на філософському підґрунті, рух, що відбувається шляхом виокремлення загальних закономірностей та з’ясування способів здолання набридливих проблем соціогуманітарної науки. *Класичне наукознавство* виходить з ідей Р. Декарта, підтримує прагнення вчених отримати об’єктивні знання про дійсність, при цьому характеризує *суб’єкта* як належного

до іншої, ніж *об'єкт*, реальності. *Некласичне наукознавство* знаходить цей крок помилковим, повертається лицем до творчості І. Канта, обґрунтовує бачення суб'єкта невід'ємним елементом пізнання, фіксує залежність пізнання від засобів його діяльності й у такий спосіб утверджує ідею присутності людини у пізнанні [42]. Ідея ця, проте, не означає заперечення логіки цього процесу. І в класичному, і в некласичному наукознавстві пізнання постає процесом надіндивідуального змісту.

Теорія наукових революцій Г. Куна [39] виразніше за інші наголошує, що саме конкретний суб'єкт висловлює й обстоює думки, які відкривають іншим дослідникам нові способи розв'язання проблем науки. Однак мовиться саме про об'єктивний рух-розвиток знань природознавства, на роль суб'єкта припадає усвідомлення нагальності змінити напрям цього руху та зусилля, спрямовані у цьому напрямку. Те, що він стає автором нової *парадигми*, усвідомлюють вже ті, хто займаються з ним однією справою. Парадигмі чинять опір, це – психологічний чинник науки, його роль вагома, та все ж другорядна: виростає нове покоління дослідників, звільнених від наукових стереотипів, логічний чинник бере верх над психологічним, при цьому останній продовжує діяти: суб'єкт звільняється від полону однієї парадигми й потрапляє у тенети іншої. Відбувається закономірний, завдяки спільним зусиллям і вагомим індивідуальним внескам, поступ науки.

Теоретичне уявлення про поліфонію парадигм широко застосовується в методологічних дослідженнях психологічного пізнання. З одного боку, це вказує на те, що дослідники не бачать принципових відмінностей між природознавством і психологією, але з іншого – це свідчення того, що психологи не втомлюються шукати спільне в украй розмаїтому процесі пізнавальної творчості. Вони намагаються показати, що в основі цього процесу перебуває закономірний рух людської думки, що *логічне* у цьому русі узгоджується з *психологічним*, будучи його скеровуючим вектором. Натомість автори *плюралістичного підходу в методології психології*, услід за П. Фойерабендом, характеризують поверховий рівень того, що відбувається в науці й заперечують можливість цілісного – *моністичного* – його бачення.

На матеріалі психології питання про єдиний і цілісний у своїй першооснові процес пізнання

вирішується набагато складніше, ніж на матеріалі природознавства. Знання у лоні останнього набуваються в кумулятивний спосіб, наростають й неспинно збагачують наукову картину світу. Навіть якщо вчений революційним чином змінює стан знань, як це буває у випадку народження нової парадигми, передумови для цього створює попередній розвиток науки. Очевидно, що автор парадигми присутній у пізнанні своїми здібностями, та очевидно й те, що пізнання здійснюється зусиллями всіх учасників цього процесу й що ці зусилля ведуться у певному напрямку. У психології з її некумулятивним характером набування знань, одночасним рухом до істини у різних напрямках, надмірною кількістю теорій за відсутності критеріїв, за якими можна було б висновувати про переваги якоїсь із них, вирішенням проблем лише у рамках окремо взятої теорії, де кожна нова теорія – не лише інший погляд на психічну реальність, а й нові способи її аналізу, плюралістичний підхід видається переконливим. Є достатньо підстав вважати теорію унікальним продуктом індивідуального розуму, а моністичний підхід – позбавленим підстав.

У процесах психологічного пізнання кожен дослідник рухається власним шляхом, та не кожен виокремлює його логіку. Автори мета-теоретичного аналізу в *психології розвитку* та *психології особистості* фактично перекреслюють те спільне, яке намагаються знайти (див. [14]), й не випадково доходять висновку, що психологія як наука є плюралістичною за суттю (С. Клонінгер) й приречена бути еkleктичною (Г. Олпорт). Серед численних книг під назвою "Історія психології" пошуки спільних моментів завершуються періодизацією історико-психологічного процесу, а сам процес постає у формі суми індивідуальних внесків. Лише у працях Е. Борінга [77], М.Г. Ярошевського [75], В.А. Роменця [16–22] мовиться про логіку психологічного пізнання та її підвалини. Перший бере на озброєння ідею *духу часу*, другий застосовує *категорійний*, третій – *вчинковий підхід*. Індивідуальне підпорядковується загальному. *Методології плюралізму* протистоїть *методологія монізму* [58]. Остання має історію свого становлення, висвітлює *магістральний шлях психологічного пізнання* й саме їй належить стати підґрунтям *концепції історичного метатеоретичного аналізу психологічного пізнання*.

* * *

У працях науковців індивідуальне, психологічне у пізнанні підпорядковується загальному, історико-логічному. Так само це відбувається у творах згаданих істориків психології, хоча сама творчість кожного вказує на те, що присутність психолога у пізнанні – рушійна сила цього процесу.

ІСТОРИЧНЕ, ЛОГІЧНЕ, ПСИХОЛОГІЧНЕ

Вже учні М.Г. Ярошевського, коли розробляють питання *психології науки* [29], зосереджуються на соціально-психологічних аспектах науки й з цих позицій висвітлюють особливості наукового мислення (А.В. Юревич) та прикметні риси *особистості вченого* (Г.Ю. Мошкова). З *триаспектного підходу* вчителя, який бачить науку в системі дії *соціального, предметного й особистісного чинників*, випадає ідея *категорійної будови науки*, а це – нерв його *теорії наукової творчості* [74].

М.Г. Ярошевський опонує Т. Куну: на противагу поняттю парадигми використовує введені дещо раніше Імре Лакатошем поняття *дослідницької програми* і показує, що вона краще описує процеси, які відбуваються в науці. Водночас, як і Т. Кун, знаходить тут дію об'єктивних чинників й підпорядковує їм психологічні. Суб'єкт пізнання постає носієм категорій надіндивідуального змісту, уособленням зв'язку між історією, логікою і психологією науки. Так само відбувається, коли він досліджує історію психології. Триаспектний підхід до аналізу наукової творчості М.Г. Ярошевського утримує в собі *ідею єдності історичного, логічного й психологічного* і поширюється на всі форми цього процесу. Натомість в учнів на місці *історичного* з'являється *соціальне*, а на місці *надіндивідуального* – *індивідуальне*. Пізнання постає не логікою, а розвоєм ідей, висловлених за конкретних соціальних умов. На зміну історизму приходять соціологізм, де достатньо місця і все тому ж таки *психологізму*, з яким послідовно бореться М.Г. Ярошевський. Наука отримує психологію, але втрачає логіку. Проголошення А.В. Юревичем ідей *методології лібералізму* – це наслідок відходу від ідеї єдності історичного, логічного і психологічного у пізнанні, яку утверджує вчитель.

Можливо, так відбувається, тому що історико-логічне у цій ідеї майже повністю затіняє

собою психологічне. Якщо категорійні структури науки опановують мисленням ученого, то він усього лиш носій надіндивідуальної сили. Учні оминають цей момент й реагують на очевидну роль *індивідуальної*, звісно, за конкретних соціальних умов, *наукової діяльності*. Ідея єдності історичного, логічного й психологічного у творчості М.Г. Ярошевського постає не в повному обсязі, а у творчості учнів зникає взагалі.

В.А. Роменець, високо оцінює творчість М.Г. Ярошевського, проте не бачить можливості застосувати його підхід в аналізі історико-психологічного процесу. В пізнанні цього процесу кожен рухається власним шляхом. Для прибічників *методології плюралізму* це – відображення стану психологічного пізнання, у якому воно перебуває; для прибічників *методології монізму* – свідчення невтомних намагань психологів створити цілісну картину досліджуваної реальності. Намагання натрапляють на перешкоди, та насправді це перешкоди не перед методологією, а перед методологом, котрий уособлює *психологічне* у цьому процесі, і коли знаходить у ньому логічні підстави, то власною творчістю поєднує історичне, логічне й психологічне, будучи переконаним, що відкрив об'єктивні підстави предмета свого дослідження.

“Об'єктивність” тут – назва спроб досягнути канонів *об'єктивного знання*. Кожен дослідник, навіть коли знаходить логічними кроки своїх попередників, на цьому не зупиняється, рухається далі й знаходить уже інші підстави психологічного пізнання. Принаймні у творчості М.Г. Ярошевського і В.А. Роменця відбувається саме так. Об'єктивне, надіндивідуальне тільки через індивідуальне себе виявляє й у цій формі існує. Те, що на поверхні постає як сума індивідуальних внесків, на глибинному рівні є фактом *безпосередньої присутності психолога в історичному процесі психологічного пізнання* – *автора внесків у цей процес*. А внеском тут буде лише те, що стає ланкою у драмі суперечливого й логічного руху-розвитку як ідей, так і теорій. Це – *теорія психології* як цілісна оригінальна моністична ідеальна конструкція, що має свого автора й стає у шерех інших, так само моністичних конструкцій.

Плюралізм у психології унааявлюється як невідповідно поєднані форми *монізму*. Упродовж історії психології моністичні пояснення опонують дуалістичним, й саме вони характе-

ризують *магістральний шлях психологічного пізнання*. Звідси важливість особливої уваги до моністичного – у вигляді теорій, – бачення природи й сутності психічної реальності. *Моністичний аналіз психологічного пізнання* є інструментом *моністичного підходу в методології психології*.

* * *

Принцип єдності історичного, логічного й психологічного у психологічному пізнанні – “наріжний камінь” концепції аналізу цього процесу. Наступним є *методологічний принцип практики*.

ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ ЯК ІНДИВІДУАЛІЗОВАНА ПРАКТИКА ЛЮДСЬКОГО САМОПІЗНАННЯ

Давні греки залишають на стінах храму Аполлона в Дельфах гасло, звернене до людини: “Пізнай саму себе”. Людина історично рухається шляхом самопізнання. Витоки цього процесу сягають моменту усвідомлення нею світу і свого місця в ньому, процес триває й не має кінця. Пізнаючи світ, людина пізнає себе й позначає цей процес продуктами матеріальної й духовної культури (В.А. Роменець). Пізнання й самопізнання – його взаємопов’язані ланки, де їх спільною основою є *потреба у пізнанні*: людина намагається збагнути світ і себе в ньому.

У ході пізнання виокремлюється *наукове пізнання* й таке ж – *наукове –пізнання людиною самої себе*. Психологія виходить на науковий етап свого розвитку. Як і в інших науках, у ній наростає сума теорій, що відображають погляди авторів на природу й сутність досліджуваної реальності. Автор теорії уособлює потребу людини пізнати саму себе, через теорію заявляє свою *безпосередню присутність* у пізнанні, котра підтверджується персоніфікованими актами творчості. Теорія – та цілісність, що утримує на собі відбиток людської індивідуальності. *Історія психології – це і є індивідуалізована творча практика людського самопізнання*.

Погляд автора теорії на психічну реальність невіддільний від *світогляду* історичної епохи, в яку йому випадає жити, – сукупності історично мінливих мовних *значень*, вироблених людьми у лоні спільних взаємин зі світом для *позначення* його подій і явищ. Першими формами світогляду є вірування і міфи. Останній

своє теоретичне оформлення отримує у системах філософії, перебуває під впливом філософського мислення, на високому рівні свого існування стає власне філософським баченням світу, людини й пізнання нею світу. Досліджуючи дійсність, учений водночас утілює певне філософське уявлення про неї. Форм останнього багато, серед них *дуалістичне і моністичне* є підставою для розрізнення *світоглядних позицій у психології*.

Загалом засади науки зростають на світоглядному, філософському підґрунті. Це спільна позиція теорій наукознавства. Філософія постає невід’ємною складовою людського пізнання й самопізнання. Найвиразніше цю позицію проводить *теорія структури та історичної еволюції теоретичних знань В.С. Стьопіна [69]*.

На науковому етапі свого становлення психологія набуває рис, властивих пізнанню в цілому, втілює відповідну форму світогляду, водночас заявляє про себе *прикметними особливостями*. В неї – особливе місце серед інших наук, проте не лише тому, що це певна *архітектоніка мислення*, котре вивчає і логіка, і психологія [60], а передовсім тому, що вона має справу з особливим предметом й відтак такими ж особливими засобами його дослідження [51]. Психічна реальність не лише перевершує будь-яку іншу за складністю, а й присутня у тому, хто береться її досліджувати.

Суб’єкт психологічного пізнання пізнає те, чим володіє сам. З позицій наукознавства, утворюється *коло пізнання*. Об’єкт і суб’єкт пізнання тут перебуває в одній особі. Такого ступеня складності не знає жодна інша наука. Людина пізнає психічне засобами власного психічного; те, що знаходиться в ній самій, відображається тим, що вона отримує від народження, а вже потім вдосконалює. У психології зовсім по-іншому, ніж в інших науках, розпросторюється *епістемологічне відношення*, виражене концептами *внутрішнє і зовнішнє, суб’єкт і об’єкт, людина і світ*. Об’єкт тут знаходить форму свого існування в суб’єкті, зовнішнє – у внутрішньому, світ – у людині. Об’єкт, зовнішнє, світ даються людині у *свідомості*, яка стає знаряддям намагає зрозуміти, як саме її внутрішнє узгоджується із зовнішнім. У цьому – сутнісний зміст *основної проблеми психології [5; 7; 9; 12; 51]*.

Притаманне людині *психічне* невіддільне від того, що таким не є, однак до нього не

зводиться й з нього не виводиться. З одного боку, це *природне явище*, продукт роботи людського мозку, з іншого – надприродне, *культурне*, включене в рух людського життя. Очевидно, що зміст психічного глибоко індивідуалізований, але так само очевидно, що породжується він у світі суспільних стосунків, у які ще немовлям вступає людина. Будь-яка спроба схарактеризувати психічне стикається з потребою з'ясувати його місце серед зовнішніх стосовно нього явищ. Формулюється низка проблем (психофізична, психофізіологічна, психосоціальна тощо [24]) – проєкцій *основної*, пропонуються різні, альтернативні способи їхнього розв'язання. Розв'язки співіснують, кожен отримує теоретичне обґрунтування, та жодне не перемагає, що дає підставу вважати їх однаково правильними (В.М. Пискун). Проблеми оголошуються антиноміями, продуктами *паралогічного мислення*. Однак наука, яка не має проблем, втрачає джерела власного поступу й перестає бути наукою. Насправді рух відбувається, а проблеми як були, так і залишаються. *Основна проблема* – їхній спільний знаменник.

Розв'язуючи проблему, психологи намагаються схарактеризувати *суб'єктивне* з огляду на *об'єктивне*. А як це зробити, якщо зв'язок між ними відображається за допомогою все того ж суб'єктивного? Проблема потрапляє в *коло пізнання* й долається і не долається водночас. Вона розв'язується у рамках окремої теорії, її автором, отже – по-різному, тому не зліквідовується, демонструючи на рівні пізнання в цілому плюралізм позицій. *Основна проблема психології* – це невичерпне джерело цього нескінченного процесу.

Коло пізнання – орієнтир аналізу способів розв'язання основної проблеми психології й підстава, яка дозволяє реконструювати історичний поступ цієї науки. Остання або залишається в межах цього кола, або переступає ці межі, або ж розриває коло й виходить на простір дослідження існування людського психічного в існуючому, у *бутті*. Відбувається це через *спосіб теоретизування психолога*, котрий історично змінюється. Отож психолог – *головна дійова особа психологічного пізнання*. Його внесками позначена *історія психології*, вагомість котрого визначається способом розв'язання основної проблеми цієї науки.

Метатеоретичний аналіз психологічного пізнання є сутнісно історичним, здійснюється з огляду на особливості цього процесу.

* * *

Як і у природознавстві, у психології відношення “суб'єкт – об'єкт” має вигляд “суб'єкт – засоби – об'єкт”, де засоби вказують на те, що йдеться саме про психологічне пізнання й що останнє суттєво відрізняється від пізнання, яке здійснюють природознавці. Це не означає, що між цими ділянками пізнавальної творчості немає нічого спільного. І природознавство, і психологія – форми людської діяльності, в основі яких перебувають світоглядні настановлення і норми мислення персоналій, приналежних до конкретного історичного часу. Пізнання і самопізнання залишаються ланками єдиного процесу, ім'я якого – *людська практика*, спосіб людського у світі буття.

ПІЗНАННЯ, САМОПІЗНАННЯ, ПРАКТИКА

Теорія структури та історичної еволюції теоретичних знань В.С. Стьопіна пояснює, що відношення “суб'єкт – засоби – об'єкт”, як і наука в цілому, існує у форматі історичного розвитку культури, є системою об'єктивного відображення дійсності з властивими їй історичними типами саморегуляції. Функціонування відношення і його головний продукт – *теоретичні знання*, перебувають у полі дії *світоглядних універсалій культури* – граничних категорійних структур свідомості, які виконують функцію трансляції суспільно-історичного досвіду на рівень конкретної наукової діяльності. Змістом універсалій є *сенси*, останні пронизують людське життя на всіх його рівнях – загальнолюдському, конкретно-історичному, індивідуальному. Вони фіксують шкалу цінностей, лежать в основі осмислення й переживання людиною світу й забезпечують єдність усіх шаблів пізнання. Сенси, зазвичай неусвідомлювані, становлять підґрунтя *світогляду* вченого. Відношення “суб'єкт – засоби – об'єкт” потрапляє у систему відображення людиною своїх взаємин зі світом. Це – предмет філософії, наука отримує від неї, знову ж таки *філософські, основи*.

В.С. Стьопін відзначає, що історичний поступ теоретичних знань переривають *наукові революції*. Наслідком стає радикальна зміна стратегії теоретичного пошуку з відповідною перебудовою засновків науки та формуванням нового *наукового світогляду*. На підставі характерних змін у системі “суб'єкт – засоби – об'єкт” відбувається становлення нового *типу наукової раціональності*.

Провідною ознакою *класичного типу наукової раціональності* є відокремлення *суб'єкта* від *об'єкта* діяльності. Наука зосереджується на об'єкті, наукові знання подаються в очищеному від присутності суб'єкта вигляді, засоби пізнання розглядаються як незалежний від нього посередник між людиною й природою. *Некласичний тип наукової раціональності* ґрунтується на запереченні суб'єкт-об'єктного протиставлення, враховує залежність знань від засобів і характеру їхнього набування, при цьому суб'єкт розуміється як момент пізнання, включений у цей процес разом із властивими йому засобами. Відбувається радикальна зміна наукового світогляду, *наукова картина світу* втрачає колишній, зафіксований у вигляді раз і назавжди даних законів, порядок, вона стає багатомірною й відносною. *Постнекласичний тип наукової раціональності* – це рефлексія над підвалинами науки й співвіднесення знань про об'єкт не тільки із засобами й операціями пізнавальної діяльності, а й з ціннісно-цільовими структурами культури. Відбувається зближення природознавства й гуманітарних наук, наук про природу й наук про Дух. Утілюються ідеї глобального еволюціонізму, історизму, імовірнісного розвитку; враховуються ціннісні, соціокультурні контексти існування об'єктів; створюється загальнонаукова картина світу, яка обіймає у своєму форматі знання про людину.

Наука послідовно проходить етапи свого історичного становлення й на рівні постнекласичної раціональності повертається до того місця, з якого людина вперше починає роздивлятися світ й уперше знаходить себе його невід'ємною частинкою. *Пізнання й самопізнання* зливаються в один процес *осягнення людиною світу, самої себе і свого місця у світі*. Знаходить підтвердження розуміння В.А. Роменцем історії психології як історії людського самопізнання, що розпочинається із *ситуації*, проходить через низку етапів й завершує свій цикл *рефлексією*. Відбувається, вже на зовсім іншому рівні, повернення до того місця, з якого все розпочиналося. Пізнання постає моментом людського самопізнання.

За В.С. Стьопіним, поява нового типу раціональності ознаменовує собою зміну зв'язку *науки з практикою*. Некласична раціональність знаходить опору в цінностях техногенної цивілізації, постнекласична –

розширює поле можливих світоглядних смислів, долучається до процесів здолання глобальних проблем життя людства та до пошуку нових світоглядних орієнтирів цивілізаційного розвитку. Змінюється характер практики – оновлюється наукове мислення – розширюється поле людської практики. Це – двосторонній процес, де пізнання виокремлюється як самостійна форма практики. Наука сама стає практикою, способом людського існування, через який людина пізнає й перетворює світ і саму себе. *Самопізнання* – так само *практика*, що здійснюється в межах *практичного освоєння людиною світу*.

Відношення “суб'єкт – засоби – об'єкт” потрапляє в поле дії *категорії практики*. За К. Марксом [3], предмет, для того щоб відкрив свою сутність, мусить постати перед суб'єктом не у формі споглядання, а як “людська чуттєва діяльність, практика, суб'єктивно”. Вказується на історичний, наповнений людською присутністю, активно-дієвий характер адекватного природі об'єкта процесу пізнання, на відображення в знаннях, що відповідають цій природі, суспільно-історичного досвіду як продукту практики. В. С. Стьопін конкретизує цю ідею положенням про те, що на всіх рівнях існування теоретичних знань має місце схематизоване й ідеалізоване відтворення істотних рис практики, що становить умову адекватності знань дійсності.

Категорія практики входить у наукознавство, так само вона має увійти в аналіз психологічного пізнання. Якщо *історія психології – практика людського самопізнання*, то що становить собою ця практика й людська практика взагалі? Який зміст несе й має нести категорія практики і що це дає для розуміння суті психологічного пізнання й методології психології? Це наріжне питання аналізу.

* * *

Першим на особливу роль марксистської категорії практики в методології психології, відштовхуючись від завдань, які перед цією наукою ставило оновлюване суспільство, вказує Л.С. Виготський [34]. Практиці належало увійти “всередину психології” й перетворити її на *прикладну*, покликану вирішувати ці практичні завдання, *дисципліну*. В наступний період творчості він робить уже інший крок: розуміє практику як опосередковану знаряддями праці взаємодію між

людьми, у процесі якої історично, спочатку в зовнішній, а потім, через перехід, у внутрішній формі, виникають й шляхом перетворень розвиваються, також і в онтогенезі, *пізнавальні процеси* [35]. Категорія практики вводиться у психологію як *пояснювальний принцип*. *Психічне як внутрішнє* оголошується похідним від *соціального як зовнішнього*. Природа одного явища виводиться з природи іншого. Та остання характеризується через процеси *спілкування* між людьми, а цього, – стверджує О.М. Леонтьєв [43], – недостатньо. За межами психології залишається чуттєво-практичний спосіб перетворення людиною дійсності. Проте недостатньо й цього, тому що за предметними рамками психології залишається *практика як специфічний спосіб людського існування* [1].

Перший крок Л.С. Виготського продовжує Ф.Ю. Василюк й, з огляду на поширення в суспільстві форм *психологічної допомоги*, розрізняє “чужу” й “свою” практику психології. Остання розуміється як взаємодія психолога з клієнтом, отже – як усе те ж *спілкування*, але вже обмежене стосунками між двома людьми. У практиці як способі існування й функціонування суспільства, психологічна наука виконує службову роль, тобто взагалі опиняється за межами практики. Зміст категорії практики істотно збіднюється, напевно, тому вона взагалі зникає з поля зору учасників методологічних дискусій, котрі розгортаються у зв’язку з ідеями цього вченого.

Водночас дискусії вказують на поступ психологічної думки, зумовлений усвідомленням важливості переходу від дослідження *природи психічного* до дослідження *психології людини* (В.І. Слободчиков і Є.І. Ісаєв). Автори пошукувань характеризують людину як *суб’єкта* (А.В. Брушлінський), як *автора власного життя* (В.І. Слободчиков і Є.І. Ісаєв, В.О. Татенко), як *особистість* (Г.О. Балл, Д.О. Леонтьєв), проте не через спосіб її буття, практику. Методологія психології отримує *категорію людини* й втрачає *категорію практики*.

Іншу лінію, у плані продовження тепер уже другого кроку Л.С. Виготського, проводить О.М. Леонтьєв. Він так само відштовхується від марксистського розуміння практики, однак рухається в іншому напрямку: тлумачить психіку людини як *породження діяльності*, а не *спілкування*; діяльність розглядає як форму практики – і в історичному, і в онтогенетичному аспектах; досліджує особливості функціонування й розвитку психіки у процесах

таким чином схарактеризованої діяльності; людську *особистість* подає продуктом цієї діяльності. Категорія практики постає у змістовному наповненні, однак в полі її дії, як і у Л.С. Виготського, потрапляє лише *природа психічного*. Психічне тлумачиться як *породження людського способу буття*, проте не знаходиться місця для осмислення ролі людини та її психічного у бутті.

За рамками марксистської психології залишається практика як специфічний спосіб людського існування. Коли ж учні й послідовники фундаторів цієї психології поривають з марксизмом, про категорію практики вже не йдеться взагалі. Щоб розширити можливості метатеоретичного аналізу психологічного пізнання, відкрити для нього всі, передовсім революційні, внески у цей процес, потрібно охарактеризувати роль категорії практики у пізнанні й подати її в адекватному, з урахуванням здобутків сучасного філософського дискурсу, суті людського існування змістовному наповненні. Потрібно повернути категорію практики в методологію психології.

КАТЕГОРІЯ ПРАКТИКИ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ПІЗНАННІ Й АНАЛІЗІ ЦЬОГО ПРОЦЕСУ

Психологія, яка зосереджується на конкретних формах і проявах психічного, потреби в категорії практики не має, хоча саме з цієї причини психічне постає з боку *внутрішнього*, якщо не протиставленого, то позбавленого реальних зв’язків із *зовнішнім*, світом, де здійснює своє *життя* людина. Принципових змін не відбувається й тоді, коли внутрішнє характеризується через зовнішні прояви. В обох випадках внутрішнє й зовнішнє співвідносяться між собою безпосередньо. Немає опосередковуючої ланки, якою є практика. *Психічне* або *суб’єктивізується*, або ж *об’єктивізується*. В обох випадках це одна й та ж – *суб’єкт-об’єктна*, картезіанська, класична, упродовж століть панівна, *психологія*. Психологи вважають, що у такий спосіб вони виокремлюють предмет своєї науки, насправді вони його обмежують. Досліджується *психіка людини*, а не *психологія людини* як *суцього* у його індивідуальному й водночас надіндивідуальному, всезагальному існуванні.

Зміни розпочинаються разом із усвідомленням, що вихід із кризи, в яку потрапляє психологічна наука, пролягає через подолання

картезіанського протиставлення *внутрішнього зовнішньому*. На початку ХХ ст. через *західну психологію* прокочується *перша хвиля методологічних пошуків*, психічне отримує нові визначення, та шукати в них щось спільне марно. Психологічна думка рухається по-різному й у різних напрямках. Навіть коли внутрішні й зовнішні аспекти психічного тлумачаться як елементи єдиного поля, розширюється зміст, а не функції психічного, поза увагою залишаються процеси, що реально пов'язують людину зі світом. На противагу дуалістичному, утверджується *моністичний підхід*, але це моністичний підхід у *власне психологічних межах*. Немає ідеї, яка б скеровувала розгортання думки психологів до розуміння ролі й місця людини та її психічного в існуючому, *у бутті*.

Ідея з'являється у творчості Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтєва – авторів *другої хвилі методологічних пошуків*, спричинених соціальними, на підґрунті *філософії марксизму*, перетвореннями в Росії. Вони виступають з програмою побудови *нової психології*, беруть на озброєння *марксистське розуміння практики* й розгортають оригінальні теоретичні побудови. Психічне постає у життєвих зв'язках людини з дійсністю, де дійсністю є світ, створений історичною діяльністю поколінь людей. Це – *моністичний підхід на філософському підґрунті марксизму*. Не *внутрішнє* чи *зовнішнє*, а психічне як невід'ємний момент людської діяльності стає предметом психологічного вивчення. Здійснюється прорив у *психологічному мисленні* і водночас революційного характеру набуває вихід на нові рубежі психологічного пізнання.

Названий рух-поступ мав би продовжуватися, *третьою хвилею методологічних пошуків*, тепер уже у зв'язку з новими соціальними потрясіннями в Росії, розпочинається саме з ідеї практики (Ф.Ю. Василюк). Однак застосовується вона для тлумачення *психології як прикладної дисципліни* й не знаходить поширення. Учні й послідовники Л.С. Виготського, О.М. Леонтєва, С.Л. Рубінштейна, заявляючи, що відповідають на виклики нового часу, ідею втрачають узагалі. Отож там, де у вчителів наявна *категорія практики*, в учнів – *категорія особистості*. Проголошується нагальність досліджувати не психіку, а *психологію людини*. Наука начебто повертається лицем до людини, насправді вона повертається у своє картезіанське минуле. Зміст *психічного* як *внутрішнього* розширюється й поглиб-

люється, проте, як і раніше, це є все те ж психічне у його власних межах. Над *методологією монізму* знову бере верх *методологія дуалізму*. Ті, кого ситуація протистояння у психології не вдовольняє, закликають взяти на озброєння *методологію плюралізму* (А.В. Юревич, М.С. Гусельцева), хоча вочевидь це формальне бачення психології; поступ психології до розуміння природи й сутності людського існування для цієї методології є неважливим.

Нехтування психологією категорією практики – прямий наслідок розриву з марксизмом. Втрачається зв'язок із сутнісним способом людського існування. Психічне відокремлюється від буття й постає в “особистісному”, “суб'єктному” чи то “суб'єктивному” вимірі, отже, – неповно. Цьому є не лише зовнішні, зумовлені зміною державної ідеології, а й внутрішні причини; інакше ідея практики так швидко не зійшла б зі сцени психологічного пізнання. *Марксистська психологія* справді нехтує *суб'єктивністю*, наділяючи її похідними від діяльності властивостями. Цьому сприяє марксистське розуміння практики.

К. Маркс [2], як ніхто інший, ґрунтовно розробляє категорію практики. Остання, головно в особі Е.В. Ільєнкова [38], дозволяє здійснити прорив у теорії пізнання, істотно збагачує поступ людської думки у її намаганнях всебічно відобразити дійсність. Марксистська епістемологія наштовхується на обмеження [40], але продовжує демонструвати свої можливості й визначати методологічні пошуки, зокрема, у психології (О.В. Сурмава, О.Є. Соколова). Водночас ця категорія фігурує в *марксистській ідеології*, експлуатується будівничими тоталітарної держави, при цьому постає у прагматичних, інструментальних, техніко-виробничих уявленнях. Таке розуміння практики називають “вульгаризацією марксизму”, проте підстави для цього знаходяться у самому марксизмі. Попри те, що саме з практичною діяльністю людства він пов'язує долю світу, людини, історії, практика оприявнюється переважно у формі *виробництва*. Історія людства подається під техніко-технологічним кутом зору, марксизму справедливо дорікають за “виробниче” визначення людини і способу її буття. Практика розуміється як *практичне перетворення людиною дійсності* й таке ж *практичне перетворення її самої*. Це відлуння *філософії Нового часу*, для якої наука є *виробництвом*

ідей з метою впливу на дійсність, й відповідь на запити тоді ще зароджуваного капіталістичного способу виробництва. Як і будь-який інший мислитель, К. Маркс відповідає на *запити свого історичного часу*.

Пізнання людиною світу, його споглядання й долучення до нього через переживання, а головне – через творчість, зрештою, саме життя людини у його глибинних і вершинних проявах, виявляються вторинними явищами. Людина, її психологія підпорядковуються способу виробництва. Це – практика, та далеко не вся. Психологи-марксистки не випадково оперують категорією практики вихолощеного змісту й втрачають перспективи бачення людської реальності в усій її повноті.

Повернути конструктивне вживання категорії “практика” у психологію – означає наповнити її багатосжним психодуховним змістом, методологічно спираючись на осмислення явища *безпосередньої присутності людини у бутті*. На зміну виробничо-технічному, *об’єктивістському* розумінню практики має прийти *суб’єктивістське*, причому в повному значенні цього слова. Це зовсім не той суб’єктивізм, котрий замикає людину на ній самій й вириває її із зв’язків зі світом. Мовиться про безперервно наповнене людською присутністю буття.

О.М. Леонтьєв конкретизує категорію практики уявленням про *предметну діяльність*, виокремлює в останній *операції*, під якими розуміє способи *дії*, через які людина *присвоює* власні сутнісні сили, що закодовані у предметах, вироблених у лоні суспільно-історичної практики. Він пояснює, яким чином дитина долучається до виробленого людством світу предметів, робить його своїм, набуваючи при цьому загальнолюдських властивостей. Діяльність людини з предметами перетвореної дійсності оголошується єдиною формою існування й розвитку її психічного. Очевидно, що категорія практики входить у психологію своїм виробничо-технічним змістовленням, тобто саме тим, яким вона постає у марксизмі.

С.Л. Рубінштейн бачить недоліки цього кроку, говорить, що в марксизмі провідною є *ідея освоєння*, а не присвоєння [64], практику характеризує як процес входження (у різних, включаючи *споглядання*, формах) людини у світ й олюднення в такий спосіб світу, розробляє ідею *живої*, у бутті присутньої, *людини* [65], індивідуальне поєднує вже не із соціальним, а зі всезагальним. Рамки властивого

марксистській психології *діяльнісного підходу* рішуче розширюються, водночас він наштовхується на труднощі. У цьому зв’язку лунають закиди на адресу марксизму: людина – не тільки уособлення суспільних стосунків, любов людини до людини – це не стільки класова солідарність, природа – зовсім не лише сфера матеріального виробництва. Спочатку те, що у людини спільного зі всім світом, а вже потім виокремлення її зі світу, думати інакше – означає прирікати її на розрив зі світом, на одиночне животіння. Свідомість – не відображення буття, а спосіб його існування як окремого всесвіту. Так постає лінія “виходу за межі марксизму”, але для автора провести її далі бракує життєвого часу... Всезагальне має індивідуальну, в цьому сенсі конечну, форму існування.

Марксистська психологія в усіх її версіях залишається незавершеною, а за нових соціальних обставин узагалі втрачає свої позиції. Психологів пострадянської доби не вдовольняє “діяльнісне” визначення психічного й психології людини, їх цікавить людська *суб’єктивність*. З огляду на революційні зміни в суспільстві, це справді на часі, психології потрібне “людське обличчя” (див. [61]). Набувають популярності ідеї *гуманістичної* та *екзистенційної* гілок психології, здійснюються пошуки у царинах *психології суб’єкта* та *психології особистості*. Це вже немарксистська психологія, це – “психологія Мюнхгаузена, що сам себе піднімає за волосся” (В.А. Роменець). Людина відривається від практичної діяльності й відтак від зв’язків зі світом. Пориваючи з марксизмом, учені дистанціюються від ідеї практики, себто від того, у який спосіб людина здійснює своє життя у світі. Так на місці монізму знову розквітає дуалізм.

Нехтуючи ідеєю практики, психологія втрачає орієнтир руху-поступу від тлумачень окремих, замкнених у собі, аспектів *психічного* до взятої в сутнісній організованості й у всій повноті свого існування *психології людини*. Методологічно зорієнтований аналітик втрачає можливості бачити *психологічне пізнання як пізнання людиною світу, себе і свого місця у часопросторі власного повсякдення*, отже, і як форму людського *практикування*.

Розуміння *практики як освоєння*, з якого розпочинає С.Л. Рубінштейн, продовжує філософія другої третини ХХ століття – у намаганнях знайти вихід з глухого кута, у який зайшло людське пізнання, пояснюючи своє

буття суто виробничим способом. Констатується обмеженість виробничо-практичного існування людини, неможливість для неї, її майбутнього й надалі утверджуватись, лише виробляючи, привласнюючи, а насправді гублячи природу й саму себе. Надії покладаються на нове філософське мислення, у якому вбачається шлях виходу на принципово іншу історичність, на спробу явити цілісність людського буття у розмаїтті зв'язків, що сполучають людину зі світом, часом, із своїм Я [1]. Усвідомлюється *спів-буттєва* місія мислення, покликаною здолати проблеми, породжені *об'єктивним* способом людського існування.

У психології *об'єктивізм* виражається у прагненні характеризувати людину через *зовнішні* прояви психічного – у *поведінці, дії чи діяльності*. Це опозиція *суб'єктивізму*, зосередженому на *внутрішньому світі* та людському Я. На цей шлях стає й продовжує рухатися *бігевіоризм*, але це усього лиш обхід постулатів картезіанського дуалізму. *Основна проблема* психології не вирішується, а знімається. Цим же шляхом, уже зовсім по-іншому, крокує радянська *марксистська психологія* з її *діяльнісним підходом*. Долається дуалізм, проблема отримує моністичне вирішення, психічне розуміється як продукт і момент практичних взаємин людини зі світом, однаке розвитку вперед немає. Пострадянська психологія повертається до *суб'єктивізму*. Психологи говорять про *особистість* та її *свободу*, пишаються тим, що здолали *принцип детермінізму*, отримали змогу оперувати *категорією суб'єкта* й досліджувати “власне людське в людині” (В.І. Слободчиков і Є.І. Ісаєв, В.О. Татенко). На озброєння знову береться шпрангерівська формула “psychological – psychogical” (В.О. Мазилів); психічне пояснюється через психічне, а не через існування *людини-у-бутті* (С.Л. Рубінштейн).

Психологія повертається до пройденого етапу. Щоправда, на іншому рівні. Зникають кордони, які обмежують поступ психологічної думки, застосовуються новітні способи мислення, позиції обґрунтовуються із залученням поглядів, поширених в гуманітаристиці й наукознавстві, проте це сутнісно не змінює шлях пізнання. Немає “сходження висхідною” (С.Л. Рубінштейн), “руху за спіраллю” (В.А. Роменець). Приріст психологічних знань відбувається, та це просування в ширину, а не в глибину – до розуміння справжньої ба-

гатопанорамної картини людської суб'єктивності.

Категорія практики з'являється у психології унаслідок об'єктивістського, а категорія суб'єкта – суб'єктивістського бачення психічного. У першому випадку *психічне об'єктивується*, вводиться у систему реальних взаємин людини зі світом, однаке це шлях “від”, а не до буття. Людина характеризується через спосіб її буття, останній розуміється як виробництво, вона наділяється властивостями цього буття, а не буття, позначеного її безпосередньою присутністю. Буття втрачає властивості людини. У другому випадку психічне *суб'єктивізується*, при цьому замикається в межах людського тіла. Людина опиняється поза буттям. Бачення протилежні: абсолютно по-різному характеризується *психологія людини*. У першому випадку остання мислиться *моністично*, в другому – *дуалістично*. Перший випадок, з огляду на *магістральний шлях психологічного пізнання*, має переваги: *об'єктивне* поєднується із *суб'єктивним*, проте на принципово неповній основі. Суб'єктивне отримує неповне, отже неадекватне, висвітлення.

Категорія практики стає дошкою порятунку при виході із методологічної кризи психології, виводить її з полону суб'єктивізму. Однаке береться у “виробничому” виразі, не витримує перевірки часом й під тиском суб'єктивізму втрачає свої позиції. Психологія втрачає *методологічний принцип практики*, сходиться з магістрального, позначеного моністичними розв'язаннями своєї *основної проблеми*, шляху розвитку й повертається до вже пройденого етапу. Коли розробка доленосних ідей припиняється, замість прогресу відбувається регрес. Щоб повернути у психологію цей принцип, потрібно наповнити його пошуками *смислу людського існування* й у цьому сенсі олюднити, *суб'єктивізувати*. Підставу для цього дає теорія *вчинку* В.А. Роменця [16–22; 62].

Вчинок – буттєво-людський акт *єднання людини зі світом*, де наявне і *об'єктивне*, і *суб'єктивне*, і *трансцендентне*... Людина тут постає в усій повноті своєї актуальної ситуаційно-буттєвої екзистенції. Він становить канон людського способу буття у його найвищому й найзмістовнішому виразі – як наповненої людською присутністю *практики життя*. Людина виходить за власні межі, долучається до буття, у якому те, що можливо, триває як мить, є зрізом вічності, *індивідуальне* –

проекцією *всезагального*. Ось чому збагачене вчинком людське повсякдення – ознака всього життя, а не якогось його моменту. Найвиразніші свідчення життя як учинку або *життя-вчинку* подають відомі *історичні постаті*. Загалом же це – конкретні, проте непересічні, люди, життя яких наповнене вчинковістю.

Вчинок – форма індивідуального людського практикування *всезагального змісту*, на жаль, не надто поширена. Людина здійснює своє життя по-різному, а вчиняє тоді, коли долучається до буття, відповідає на його виклики й робить це через *спів-буття*, нерідко всупереч *соціальним нормам*, жертвуючи своїм благополуччям, а то й життям. У зв'язку з цим В.А. Роменець говорить про *вчинок самопожертви*, через який людина утверджує *всезагальні норми моралі*. Життя саме у цьому сенсі *непересічної людини* є повнокровним, творчим, конкретним, водночас наповненим надіндивідуальним змістом. Воно висвітлює фундаментальні *сміслові* аспекти того, що і як людина робить у світі й що сутнісним чином характеризує її саму.

У вчинку поєднується і людське, і поза-людське, й обмежене, і замежне... Ідеалісти апелюють до *Бога*, матеріалісти – до *природи*, а це і те, й інше як освячене вчинком буття, або як учинення, переповнене буттям. Буття через учинок себе унааявлює, а вчинок через буття себе виражає й утверджує. Це форма продовження руху-зміни буття вже на власне людському рівні. Звідси – крок до витлумачення *практики як освоєння-вчинку* [1]. Якщо за словом “*діяльність*” приховане “*виробниче*” розуміння людини, то за словом “*учинок*” – *діяння*, через яке людина засвідчує свою присутність в історії, світі, у бутті. Відкривається те, що здійснюється у світі суто практично, не як *виробництво*, а як *творення* людського способу існування. Як діяння, вчинок є конкретним просторовим, часовим і смисловим зрізом буття, актом *олюдненого*, завдячуючи вчинку, *буття*. Тоді стає очевидно нетотожність значеннево-сміслового наповнення понять “*людина*” і “*суб'єкт*”. Суб'єкт передбачає наявність об'єкта, буття “*розсікається*” надвоє, й хоча говорять про *опосередковування*, однак це акти все того ж суб'єкта в чужому для нього бутті. Вчинок – не опосередкування взаємин людини з дійсністю й одночасно самі ці взаємини, взяті у їхньому *смісловому вимірі всезагального існування*.

В.А. Роменець досліджує вчинок Ісуса Христа й показує, що “*голгофними*” вчинками позначений “*хресний хід*” *всесвітньої історії*. Кожне переломне зрушення в історичному становленні народів, культур, країн зобов'язане вчинку, кожна радикальна подія у житті окремої людини так само. Відтак тут владарює доленосний учинок й уже по-іншому наповнене й спрямоване життя. І людство, і кожна людина, коли вчиняє, “*несе свій хрест*” – шукає й своїми пошуками утверджує смисл свого існування, *сенси буття*. Всезагальне знаходить індивідуалізовану форму вираження. Єдність історичного і логічного, про яку, характеризуючи поступ людського самопізнання, говорить Володимир Андрійович, має *історико-логіко-психологічний* зміст.

У вчинку немає поділу на внутрішнє і зовнішнє, суб'єкта та об'єкта, суб'єктивне й об'єктивне, людину і світ. Вчинок – і те, й інше, взяте в конечно-безконечному русі-розвитку ознаменованого присутністю людини буття. Намагання подати вчинок у “*суб'єктному*” вимірі [23] – не що інше, як переведення його у площину суб'єкт-об'єктного бачення суті людського існування. Навіть якщо це подається як творчість, то це творчість поза буттям, а не в бутті і з буттям, як *співбуттєва творчість-освоєння*. Вчиняючи, людина освоює дійсність й утілює себе в освоєному. Індивідуальне через конечно-безконечний процес поєднується зі *всезагальним*.

З огляду на вчинкову природу практики, пізнання слушно охарактеризувати як конечно-безконечний *у-бутті-вчинок* і як *творчість-освоєння*. Уявлення про *мислення як про діяльність* не долає суб'єкт-об'єктного протиставлення. *Аналіз, синтез, узагальнення*, інші операції, що виокремлюються у цьому зв'язку, вказують на те, що мислить не людина, а мислення, що світ – об'єкт, а не даність людини, озброєної мисленням. Втрачається причетність людини до світу. Увага дослідника прикута начебто до *суб'єктивності*, та ж суб'єктивність – не індивідуальність, окремішність, а людська наповненість світу й буття. Сутнісно нічого не змінює й апеляція до *суб'єкта мислення* [32]. Не суб'єкт, а суб'єктивність, котра наповнена вчинковістю, є моментом того цілого, де вона насправді існує й де знаходить себе, коли людина долучається до буття. Тоді в бутті, у безпосередній причетності до нього, людині, через мислення, відкривається *істина*. Людина долучається до істини,

коли *практично* – актом вчинку – творить у бутті із буттям. Це не виробництво, а *продукування*, не присвоєння, а *освоєння* [1]. Людина єднається із буттям й у цьому єднанні прихована можливість відкриття істини – не будь-кому, а конкретній особі, за умови надмірних зусиль, у співбуттєвому вчинковому творчому акті, котрий змінює також і її саму.

Людське самопізнання, за В.А. Роменцем, відбувається за *вчинковою логікою*, у ході поступу до суті буття, разом із ним. Людина відкриває в ньому істину через акт учинкового *продукування-освоєння*. Тоді буття говорить само за себе, відкриває себе й через себе – людину, її історичний розвиток у світі. Спочатку це поверхове нашарування буття – *ситуація*; людина шукає собі місце у своєму оточенні, усвідомлює свою присутність у ньому, виокремлює себе. У такий спосіб людське буття рухається до *мотивації*. Людина пізнає себе, у самій собі знаходить джерело свого існування, та світ чинить опір, змушує говорити про свою потаємну сутність... Світ кличе її до себе. Самопізнання продовжується, і тепер це вже *дія*. Людина повертається лицем до світу, проте діє виробничо-технічним способом, за метою, власними мірками, задля задоволення особистих потреб. Вона гвалтує природу, виснажує її, обмежує час свого існування, перекриває собі шлях до майбутнього. Втрачається зв'язок із буттям, людина заходить у глухий кут, з якого немає виходу. “Олюднений” у такий спосіб світ потрапляє у стан глобальної кризи, людині не залишається нічого іншого, як у пошуках виходу з тепер вже нової *ситуації*, а головне – власного порятунку, звернутися до *післядії*.

Завершується один період історії і приходить наступний. Якою буде післядія – так людина діятиме далі. Чи винесе вона уроки з *пізнання* й чи зрозуміє, що *пізнання* насправді є її *самопізнанням*, що на часі відповідна – *постнекласична раціональність*. Якщо відбудуватиметься саме так, це означатиме, що психологія продовжує рух-розвиток *магістральним шляхом* – на рівні тепер уже оновленої практики. Це справа ймовірного майбутнього, котре родом з минулого, а минуле психології позначене внесками велетів психологічної думки, котрі цей шлях самовіддано торували.

* * *

Психологія, яка не оперує категорією практики, закриває собі дорогу до *знання людини*. Психологія, яка використовує цю категорію, але не в повному обсязі, здійснює перші кроки у цьому напрямку. На часі продовження кроків завдяки розумінню *вчинкової природи практики*.

Психологія, яка методологічно опрацьовує практику, – це наука, що досліджує *психологію людини*, взяту в реально-історичних (життєвих) зв'язках, що поєднують людину зі світом. Як і психологічне пізнання в цілому, це рух-поступ самої, позначеної безпосередньою присутністю людини, *практики самопізнання*. Далеко не кожен учасник цього процесу усвідомлює принципову недостатність як “суб’єктивних”, так і “об’єктивних”, визначень психології й усвідомлює вагомість категорії практики. Мовиться про одну із можливих і саме індивідуальних траєкторій процесного руху-поступу до *психології буття*.

Психологічне пізнання здійснюється по-різному, кожен учасник цього процесу крокує власним шляхом. Саме так конкретний психолог осмислює спосіб власного існування, долучається до буттєвої істини й вибудовує на ній своє бачення психології, через яке виражає ставлення до людини, зреалізовуючи спосіб власного буття у світі. Перебуваючи у цьому процесі не сам, а разом із тими, хто рухаються аналогічною траєкторією, він у ньому знаходить “свою” практику, здійснює *вибір* й несе за нього *тягар відповідальності* перед собою й тими, до кого звертається своїми ідеями. *Психолог*, незалежно від того, де він працює й чим займається, має справу з *психологією людини*, що не вкладається у рамки однозначних визначень, тому він приречений бути *теоретиком і практиком в одній особі* [6].

Психолог, котрий підіймається до рівня здійснення метатеоретичного аналізу психологічного пізнання, отримує розуміння, що прорив у цьому процесі відбувається тоді, коли психологічне мислення саме в наповненій людським існуванням практиці знаходить справжній, історичний розвій психології людини. Категорія практики світоглядно уможливує моністичне бачення досліджуваної психологією реальності, дає змогу висновувати про минуле, сучасне і ймовірне майбутнє психологічної науки. Це – мисленнєвий інструмент дослідження історичного поступу цієї науки і внесків у цей процес конкретних учених.

ТИПИ НАУКОВОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ЯК НОРМИ ІСТОРИЧНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Класична раціональність, за В.С. Стью-піним, має справу з простими об'єктами, *не-класична* – з об'єктами, здатними до само-регуляції, *постнекласична* – з об'єктами, що розвиваються історично й включають людину як свій невід'ємний розвитковий складник. Створюються нові категорійні сітки, змінюються смисли наукової діяльності, збагачуються *філософські основи науки*, котра постає *культурно-історичним феноменом* й активною формою людської *практики*. Якщо спочатку акцент робиться на онтології предмета дослідження, то далі він переноситься на аналіз процедур та операцій побудови знань, зрештою – на проблематику соціокультурного спричинення науки. Типи наукової раціональності розподіляють між собою сфери впливу залежно від ступеня складності об'єкта, при цьому наступний обмежує дію попереднього.

З огляду на одне й те ж *епістемологічне відношення* “суб'єкт – засоби – об'єкт” й спільний з природознавством рух від світоглядного дуалізму до монізму, історію психології також можна подати як перехід від одного типу наукової раціональності до іншого. Саме у цьому зв'язку дослідники говорять про *класичну, некласичну та постнекласичну психологію* (М.С. Гусельцева). Однак ця підстава є формальною. Психологія має свої *прикметні особливості* й істотно відрізняється від природознавства. У психології суб'єкт досліджує те, чим володіє сам, суб'єкт тут тотожний об'єкту. Відтак епістемне відношення тут, відповідно, має зовсім інше, ніж у природознавстві, наповнення. Проблемне поле психології розширюється не шляхом дедалі складніших об'єктів дослідження, а завдяки введенню нових характеристик одного й того ж явища, яким є психічне, яке, до того ж, дається людині *безпосередньо*, постає атрибутом її існування, даністю, з якою вона приходить у світ й з якою у цьому світі живе. Точкою відліку психологічного пізнання є саме ця обставина. Міра охоплення психічного й проникнення в сутність його природи змінюється разом зі зміною *психологічного пояснення* у формі того чи іншого *типу наукової раціональності*. Останній стає характеристикою історично триваючої *практики людського самопізнання*. Її уособлює той, хто підніма-

ється до розуміння суті цього процесу й власною творчістю його продовжує.

Властиве класичній науці суб'єкт-об'єктне протиставлення у психології має форму виокремлення *внутрішнього як психічного* серед явищ *зовнішнього* стосовно людини світу. Психологія отримує свою *основну проблему* й, з урахуванням тотожності суб'єкта та об'єкта, потрапляє в *коло пізнання*. Це *класична психологія*, вона несе в собі *дуалістичний світогляд* й розмежовує суще на несумірні субстанції (Р. Декарт). *Суб'єкт* пізнання відокремлюється від *об'єкта*, предметом психологічного дослідження постає земний небосхил *суб'єктивних явищ*. *Внутрішнє* протиставляється *зовнішньому*, особливим засобом вивчення стає *самоспостереження*. Взаємовідношення внутрішнього і зовнішнього світів розуміється по-різному, залежно від *ідеалістичних* або *матеріалістичних* позицій. Внутрішній світ вважається або проекцією надіндивідуальної сутності, або породженням явищ зовнішньої стосовно нього природи. І навіть коли зовнішній світ визначається через внутрішній, що має місце у випадку *суб'єктивного ідеалізму*, мало що змінюється.

Наріжна ознака “класичного ідеалу раціональності” – застосування *методу спостереження*, який й утілює картезіанську ідею *безпосередньої очевидності* для суб'єкта даних його *свідомості* [45]. Саме на цьому підґрунті формується уявлення про принципову відмінність *матеріальної*, просторової й *духовної субстанцій*. Протяжність для класичної раціональності має форму безперервності: вважається, що об'єкт беззупинно відтворюється у будь-якій точці простору спостереження й що саме суб'єкт є носієм подій, які відбуваються у цьому просторі. Відповідно, кожна точка в існуючому незалежно від нього просторі безперервно відтворюється у певній системі координат; остання дозволяє і зафіксувати цю точку, й визначити місце її положення. І тоді коли йдеться про “просторовий” об'єкт, і тоді, коли мовиться про “мислимий”, точкою відліку є суб'єкт.

На рівні класичної раціональності мислення у природознавстві й мислення у психології сутнісно не відрізняються. Психологія не випадково наслідує цю дисципліну й упродовж століть намагається досягти *об'єктивних*, поза присутністю суб'єкта, *знань про психічне*. Та саме завдячуючи цьому типу раціональності

стає очевидним, що суб'єкт тут вступає в безпосередні стосунки із самим собою. А це – *коло пізнання*.

Дослідженнями *психічного як внутрішнього* позначені *ситуаційний* і *мотиваційний*, за В.А. Роменцем, *рівні становлення психологічних знань*. Спочатку суб'єкт пізнання наділяє ознаками власного внутрішнього своє оточення й у ньому знаходить джерело своїх дій, потім повертається лицем до себе й у самому собі знаходить джерело своїх взаємин зі світом. В обох випадках точкою відліку є він сам. Психічне *суб'єктивується*, й або розширюється до меж існування світу, або як *внутрішнє* локалізується в межах людського тіла.

Самопізнання тривалий час рухається *колом* й зрештою, щоразу наштотуючись на твердість світу, зупиняється. Світ чинить супротив, вимагає від усього живого *приспосувальної активності*. Людська думка фіксує цей момент – погляд на психічне як суб'єктивне явище зазнає коригування: останнє тлумачиться як підпорядковані завданню пристосування *реакції* живої істоти на оточуюче середовище. Це становить початок *дійового становлення психологічних знань* й розгортає поступ психології в напрямку до *об'єктивізації* психічного, коли внутрішнє отримує зовнішню форму існування. Головним методом психології стає *спостереження*, проте це все той же класичний, що має справу з *безпосередньо даним*, принцип пояснення взаємовідношення між двома сутностями. У “внутрішній” чи у “зовнішній” формах оприявнюється *класичне психологічне пояснення*. Спільним є *постулат безпосередності*: вважається, що психічні явища породжуються внаслідок прямого впливу зовнішніх чинників на рецепторні системи людини [71]. В обох випадках психічне виводиться за межі того способу, через який людина пов'язується зі світом. Основна *проблема психології* отримує дуалістичне вирішення. А це означає, що фіксується наявність протилежних сутностей. Немає відповіді на запитання, яким чином те, що існує як зовнішній об'єкт, стає внутрішнім надбанням суб'єкта? Дуалістичний світогляд заводить психологію у глухий кут. У такий же кут заходить природознавство в намаганні здобути очищені від присутності суб'єкта та незалежні від засобів його діяльності знання про дійсність. *Некласичне природознавство* виходить із цього кута визнанням залежності

знань від засобів пізнання, які знаходяться у розпорядженні суб'єкта. Психологія може вийти з нього тільки з огляду на *власне людський спосіб існування*. Для цього їй самій належить стати не-класичною, тобто насправді *моністичною*.

У філософії дуалістичний світогляд долає ідея єдиної субстанції (Б. Спіноза) та розуміння того, що не пізнання належить узгоджувати з об'єктом, а об'єкт потрібно узгоджувати зі здатністю суб'єкта до пізнання (І. Кант). Виголошуються ідеї, які фіксують безпосередню присутність людини у світі. Для психології це сигналізує про підставу перейти рубіж, який вона не може здолати, революційним чином розірвати коло пізнання, вийти на рівень моністичних вирішень своєї основної проблеми. Саме у цьому зв'язку розпочинає свій шлях *некласична психологія*. Першим кроком тут стає розуміння *опосередкованого* характеру відношення “внутрішнє – зовнішнє”, й відтак оновлене розуміння природи й сутності психічного. На зміну *постулату безпосередності* приходять *принцип опосередковування*. Це – “некласичний прорив” [41], але не лише завдяки “антитезі”, що заперечує попередні визначення психічного [36], чи подолання картезіанства ідеями, котрі уможливають осягнення особистості як “єдності необхідного й можливого” [42], а саме з допомогою *принципу опосередковування*, що забезпечує моністичну характеристику згаданого відношення. Мовиться, власне, про прорив у мисленні, яке розв'язує *основну проблему психології*, розриваючи властиве цій науці *коло пізнання*. Ідею опосередковування внутрішнього як психічного зовнішнім як соціальним висуває Л.С. Виготський і М.Г. Ярошевський не випадково називає цю ідею “геніальною” (див. [68]). Тоді недостатньо, як це робить М.С. Гусельцева, в один шерг із Л.С. Виготським ставити З. Фрейда, К. Левіна, О.Р. Лурія, або ж, як це робить Д.О. Леонт'єв, називати імена Л.С. Виготського, К. Левіна, М.М. Бахтіна, А. Адлера, Л. Бінгсвангера.

Здійснюється невинний рух-поступ психологічної думки, створюються теорії, автори яких висловлюють ідеї, що змінюють напрям й відкривають нові горизонти психологічного пізнання. Це постійно триваючий процес, де є “проривні” моменти, проте немає прямої лінії. Ліній багато, провідні становлять розвиток “за спіраллю” (В.А. Роменець), тобто з повернен-

нями та продовженням пошуку вже на іншому рівні. *Психолог-мислитель* не зупиняється на досягнутому, він перебуває у перманентному стані руху. Щоб віднести його ідеї до класичних, неklasичних чи постнеklasичних, потрібно здійснити *метатеоретичний аналіз* того, як він пояснює природу й сутність психічної реальності, зосередившись на тому, як у його творчості переломлюються *прикметні особливості психологічного пізнання*, у який спосіб він розв'язує *основну проблему психології*, чим саме змістовно збагачує *психологічні знання*.

Принцип опосередковування – це ідея *об'єктивної психічної* у процесах, що *практично пов'язують* людину зі світом. Для “неklasичного” психолога психічне за природою є тим, що існує у *предметному*, створеному поколіннями людей, *світі*. Порівняно з класичним баченням радикально змінюється уявлення про *предмет психології*. Основна проблема формулюється у термінах переходу зовнішнього у внутрішнє (*інтеріоризація*) та у зворотному напрямку (*екстеріоризація*). Вирішується вона в межах окремо взятої теорії, тобто конкретним ученим, й уже тому порізному; психологічна думка продовжує розвиватися різними шляхами. Проте вже тут наявний спільний момент: учений прагне знайти осередок або “клітинку” психології, де внутрішнє водночас є зовнішнім, а зовнішнє – внутрішнім. Ідея клітинки вперше з'являється у творчості Л.С. Виготського [35], її підхоплює С.Л. Рубінштейн, далі розвиває В.А. Роменець (див. [53]). Кожен у властивий йому спосіб, з опорою на “клітинку”, поєднує внутрішнє із зовнішнім. У цьому, власне, й полягає сутність *моністичного підходу в психології*.

Висуваючи *ідею опосередковування*, Л.С. Виготський відштовхується від марксизму, при цьому вводить у методологію психології *категорію практики*. Опосередковування набуває конкретного змістовлення, пояснюється перехід психічного до його вищих форм. Слідом за Л.С. Виготським до категорії практики звертаються С.Л. Рубінштейн і О.М. Леонтьєв. Та подальшого поступу – до *постнеklasичної психології*, у зв'язку з розривом наступного покоління психологів з марксизмом, не відбувається. Натомість має місце рух психологічної думки у зворотному напрямку – до *klasичної психології*. Обривається лінія пізнання, хоча однією лінією цей процес не обмежується. Норми постнеklasичної психології утверджує В.А. Роменець, котрий не скутий жодною

філософською доктриною. Він відтворює історичний поступ людського самопізнання, переходить до аналізу сутнісної форми людського існування, яким є *вчинкова природа практики*, й власною *теорією вчинку* утверджує норми постнеklasичної раціональності у психології. Властиве психології *коло пізнання* він розриває власною творчістю. *Психічне як індивідуальне* характеризується через *всезагальне*, де останнє постає як наповнена людською присутністю *практика людського самопізнання*. Остання знаходить індивідуалізовану форму оприявнення. Той, для кого практика є триваючим в історичному часі *вчинком*, власним учиненням надає цьому процесу *всезагального й водночас індивідуалізованого вираження*.

Психологічне пізнання здійснюється шляхом спільних зусиль, історично спричинене, позначається індивідуальними внесками й має свої етапи. Провідною ознакою класичного етапу є *постулат безпосередності*, неklasичного – *принцип опосередковування*, постнеklasичного – *категорія практики*. Підвалини наступного етапу закладаються на попередньому: з одного боку – це його заперечення, з іншого – продовження. Історія психології – це не перехід від “правильних” до “неправильних” теорій, а суперечливий процес наближення до психічної реальності з одночасним розширенням і поглибленням уявлення про неї. Психічне постає у нових визначеннях, *предмет психології* відрефлексовується, перебуваючи у полі напруженого діяння пристрасної і водночас ненаситної людської думки.

* * *

Віхами психологічного пізнання є теорії. Автор теорії має *опонентне коло* (М.Г. Ярошевський), перебуває у діалозі з попередниками. У такий спосіб він *теоретизує й доповнює* та *збагачує* зроблене до нього.

ТЕОРЕТИЗУВАННЯ, ДІАЛОГ І ДОПОВНЮВАНІСТЬ У ПСИХОЛОГІЇ

Кожен вагомий крок в історичному русі психологічного пізнання, навіть коли заперечує попередні, на них ґрунтується. Так це відбувається у випадку М.Г. Ярошевського, котрий заперечує й водночас продовжує ідеї Е. Борінга, й так – у випадку В. А. Роменця, котрий не приймає позицій М.Г. Ярошевсько-

го, та саме завдяки їм виходить на власне бачення історії психології. Ідея “духу часу” переходить у “категорійне” бачення психології, останнє – у “вчинкове”. Продуктивні ідеї не зникають завдячуючи діалогу, вони живлять психологічну думку й знаходять у ній продовження. Діалог – механізм розвитку психологічних знань й підстава розуміння того, як саме цей розвиток відбувається. Тому діалог – один з *методологічних принципів психології* (Г.О. Балл).

О.М. Леонт'єв, розвиваючи ідеї Л.С. Виготського, виходить на власний шлях у науці, аргументовано опонує йому: й там, де у другого *спілкування*, у першого – *діяльність*. С.Л. Рубінштейн не приймає позицій ні Виготського, ні Леонт'єва, його наступники перебувають у стані протистояння з учнями цих учених, й у цій взаємній опозиційності відбувається становлення радянської психології. Наступники не зупиняються на досягнутому і йдуть власним шляхом. Скажімо, у В.А. Роменця – багато ідеальних співбесідників. Якщо комусь він й надає перевагу, то лише тому, що його ідеї дають поштовх його власній творчості. В опрацюванні позицій історико-психологічного дослідження це, безсумнівно, М.Г. Ярошевський, теоретико-психологічного – С.Л. Рубінштейн [13]. Тому цілком логічно, що *теорія вчинку* українського достойника має історичну й власне теоретичну лінії, що перехрещуються й, зрештою, зливаються в одне потужне річище оновленого філософсько-психологічного дискурсу.

Діалог – форма наукової комунікації, джерело теоретизувань ученого й засаднича умова побудови ним власної системи. Він має співбесідників, орієнтується на їхні позиції, знаходить недоліки й намагається їх уникнути, відповідає на ймовірні зауваги та критику. Своїми “репліками” він “оживляє” свого опонента, осмислює його ідеї, вивіряє й коригує свої кроки. Отож діалог – невід’ємний момент теоретизування, яке, зі свого боку, характеризується діалогічністю, тому посилення діалогу супроводжується поглибленням теоретизування і навпаки. Завдяки такому безперервному творчому діалогу утворюється простягнутий в історичному часі ланцюг не випадково пов’язаних між собою теорій-ідей. У своїй центральній ланці діалог – механізм дії *принципу взаємної доповнюваності* у становленні психологічних знань.

Чим оригінальніша теорія, тим більше вона віддалена від ідей актуального опонентного кола, котрі, начебто, зникають, насправді набувають іншої форми, водночас указують на відстань, яку проходить автор нової теорії. Щоб рухатися далі, він має виявляти прогалини й заповнювати їх власною творчістю. Це – *методологічна робота*, під час якої *історико-логічне* у пізнанні набуває позначеного *безпосередньою присутністю психолога* змісту. Звідси закономірно, що теорія – це завжди історико-логіко-психологічний продукт.

Примітно й те, що процес такого проблемного діалогу перебуває у віданні його ініціатора, коли саме він визначає, кого бере собі у співбесідники, яка його тематика і напрям розгортання. Ініціюючи самодіалогічність, психолог виявляє себе ініціативним суб’єктом психологічного пізнання, зреалізовує його історико-логічну динаміку, персоніфікує її й у такий спосіб продовжує *практику людського самопізнання*. Коли автор теорії, до прикладу, знаходить у попередників суперечності, вирішує їх й переходить до власних, на його переконання, більш влучних теоретизувань, він спершу не помічає, що його теорія також не позбавлена невідповідностей. І це природно, психологічне пізнання сповнене суперечностей, що дає підставу заперечувати традиційну логіку психологічного пояснення (В.М. Аллахвердов) та оголошувати пояснення продуктом завжди недосконалого індивідуального розуму, що заплутується в антиноміях (В.М. Пискун). Справді, висловлюються протилежні судження, хоча такими вони стають тоді, коли їх порівнювати із розмірковуваннями інших психологів, а не з роздумами взагалі. Судження психолога є презентантами створеної ним теоретичної конструкції, дійсної в межах цієї конструкції. Так само неправомірно апелювати до принципу доповнюваності, який застосовується у неklasичній фізиці (М.С. Гусельцева, В.М. Пискун). Для цього немає жодних підстав (див. [37]).

Теорія є своєрідним *геітальтом*, котрий організовує спосіб бачення автором, а також прибічниками теорії, предмета, який вона пояснює [39]. Звідси постає своєрідний *ефект скутості автора його теорією*. Будучи озброєним знайденим у процесі пошуків принципом теоретизування системи, він вважає його єдино правильним, на цій підставі з напрацьованого матеріалу вибудовує цілісну в своїй

основі систему пояснення, а тому потрапляє у формат обмежень ним же створеного. У цьому відношенні теорія і логічна, і психологічна. Один ефект переходить в інший, скажімо, ефект скутості теорією – в *ефект абсолютизації теорії*. Автор вважає свою теорію досконалою, крізь неї, як через скельця окулярів, дивиться на досліджувану реальність, за якою, зрештою, йому бачиться увесь світ. Відтак не помічає, що міра досконалості його теорії є відносною, не бачить властивих їй суперечностей, не переймається тим, що вже учні переосмислюватимуть його ідеї й по-іншому пояснюватимуть те, що пояснював він.

Абсолютизувавши принцип пояснення, автор наштовхується на невичерпність предмета пізнання, тому змушений охоплювати все ширше коло явищ й водночас ускладнювати теорію. Ефект абсолютизації теорії зумовлює *ефект розширення пояснювальних можливостей* і, як наслідок, постає *ефект диференціації теорії*. Це рух-поступ у межах окремо взятої системи та її своєрідне саме у цих межах вдосконалення. Творчість Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, В.А. Роменця є тому яскравим свідченням. Перший переходить від однієї “дослідницької програми” до іншої, й не встигає завершити свою теорію (див. [77]); другий переживає “великий переворот” й радикально змінює напрям думки (див. [30]); третій рухається “за спіраллю”, поєднує історичну і теоретичну лінії дослідження й логічно завершує їх своєю теорією вчинку (див. [11]).

* * *

Психологія не знає абсолютно досконалих систем, що відображає її історія. Психолог позначає її своєю присутністю, а це означає власною психологією з її персоніфікованими спрямованістю, свідомим й несвідомим, знаннями й обдаруваннями. Так локально поєднуються історичне, логічне і власне психологічне. Відбувається це шляхом творчого діалогу з попередниками. Таким чином відбувається рух-розвиток психологічних знань.

В один шерг із *принципами єдності історичного, логічного й психологічного* та *вчинкової природи практики* стають *принципи творчого діалогу і доповнюваності*. Це – головні складові *концепції історичного метатеоретичного аналізу психологічного пізнання*, які уможливають характеристику цього процесу як на загальному, так і на індивідуальному, позначеному внесками вчених непересічного масштабу, рівні.

ВИСНОВКИ

Людина, способом свого буття, практики, присутня у світі, світ через спосіб людського буття себе розкриває. С.Л. Рубінштейн цю ідею проговорює, у працях В.А. Роменця вона набуває логічного завершення. Світ постає історією людського існування, пізнання світу – невід’ємним моментом людського самопізнання. Своєю творчістю психолог цей процес виражає, останній у ньому й через нього здійснюється. Теорія психології виступає органом автора, через який він доносить до людей свої думки, переживання, сподівання, а сам він – органом досліджуваного ним процесу. Це конкретизація ідеї *безпосередньої присутності психолога в історико-логіко-психологічному процесі* й, водночас, підґрунтя концепції аналізу цього процесу.

Концепція передбачає розуміння, що психологічне пізнання має свою *основну проблему* – проблему співвідношення психічного і непсихічного; що проблема вирішується *дуалістичним* або *моністичним* способом, на підставі відповідного *світогляду*, за нормами відповідного *мислення*; що цей процес має свої *прикметні особливості*, зумовлені тотожністю суб’єкта і об’єкта пізнання; що психологія у цьому зв’язку потрапляє в *коло пізнання*, виходом з якого є *творчість психолога* у випадку, коли він характеризує психічне через спосіб людського буття; що таким способом й свідченням його безпосередньої присутності у пізнанні стає його власна творчість; що теорія психолога – це історико-логіко-психологічна конструкція, котра стає в один шерг з такими ж конструкціями, коли їх авторів пов’язує між собою *творчий діалог*; що магістральний шлях цього процесу пролягає від *дуалізму* до *монізму*, від *класичної* до *некласичної* й далі – до *постнекласичної психології*; що засобом дослідження цього процесу постає *категорія практики* з огляду на поступ її змістового наповнення, свідченням якого є творчість Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, В.А. Роменця.

В.А. Роменець посилює логіку С.Л. Рубінштейна й утверджує розуміння *вчинку як практики у формі творення людиною світу й себе у світі*. З огляду на марксистське розуміння практики як присвоєння світу (О.М. Леонт’єв), – це принципово новий крок. Практика – не *діяльність*, не лише виробництво предметів, а *освоєння людиною світу*, творчість людини у світі й зі світом, сутнісний, специфічно людський, спосіб буття.

Категорія практики набуває зовсім іншого змісту й указує, що предметом психології є те, як, з якою мірою повноти людина виражає себе у способі свого буття та яким чином це характеризує її саму.

Психічне присутнє у способі людського буття, дослідник психічного безпосередньо присутній у бутті способом пізнання, *власною практикою*, його психічне – момент цього процесу. *Психологія* не вписується в рамки досліджуваного наукознавцями відношення “суб’єкт – засоби – об’єкт”: пізнання не пов’язується з *практикою як способом людського буття*, а саме ця обставина відкриває можливість шукати місце у цьому процесі і *психології*, і *психолога*, в особі якого здійснюється психологічне пізнання. Потрібно визнати, що і пізнання – спосіб буття людини у світі, де вона безпосередньо присутня (С.Л. Рубінштейн), що способом присутності є вчинок (В.А. Роменець), зокрема у формі мислення.

Категорія практики виводить психологічне пізнання на аналіз відношення “людина – спосіб буття – світ” й стає методологічним ключем до розуміння прикметних особливостей цього процесу. Вона дозволяє переосмислити засади, на яких ґрунтується психологія, подолати “класичні” уявлення про неї, показати, що за *некласичним* слідує *постнекласичний етап* її історичного становлення, з’ясувати її місце серед інших наук. Вона ж дає змогу розірвати властиве психології *коло пізнання*. Якщо людина є *дзеркалом Всесвіту*, то у цьому дзеркалі вона бачить не тільки себе, а й світ, що існує у ній й через неї виражає свою приховану від байдужого погляду сутність.

Властиву психології *ситуацію пізнання* не фіксує ні класична, ні некласична епістемологія. Підставу для *постнекласичної епістемології* створює позиція, за якою об’єкти пізнання співвідносяться не тільки із засобами пізнавальної діяльності суб’єкта, а й із ціннісними та смисловими структурами культури (М.К. Мамардашвілі, В. С. Стьопін). Якщо це – *структури мислення суб’єкта*, то і він, й об’єкт пізнання існують в одному *культурно-історичному часі-просторі людського буття*. Саме так це відбувається у психології. Пізнання людиною себе самої здійснюється за нормами людського у світі існування. У цьому сенсі психологічне пізнання є випадком наукового пізнання людиною дійсності.

Психологія, яка знаходиться на постнекласичному етапі свого розвитку, вивчає здібності людини, однаке це здібності не *присвоєння*, а й *освоєння* світу – за законами мислення, що переступає усталені норми пізнання й знаходить людину там, де вона реально існує – у *світі*, причому способом свого буття, *практикою*. У цьому ж світі перебуває *психолог*. Світ переходить в ознаменоване його *безпосередньою присутністю буття* й його устами говорить про себе. Навіть якщо це одиничні випадки, вони промовисті. Теорія психології стає органом її автора, через неї він доносить до людей свої думки і переживання, виражає ставлення до світу, “відкриває його зсередини” (В.А. Роменець). Творчістю він розриває невідоме епістемології *коло пізнання* й способом свого буття пізнає те, носієм чого є сам.

Пошуки Л.С. Виготського і О.М. Леонтьєва лежать у площині *некласичної*, пошуки С.Л. Рубінштейна і В.А. Роменця – *постнекласичної психології*. Діє *принцип доповнюваності у становленні психологічних знань*. Психологічне пізнання має свій вектор й здійснюється психологами, котрі заявляють про свою присутність у пізнанні способом *всезагального*, а в їхній особі – *унікального буття*. В аналізі цього процесу серед *категорій історичного й логічного* належне місце посідає *категорія психологічного*.

Викладена концепція дозволяє здійснити порівняльний аналіз творчості названих учених і вирішити надзавдання цього дослідження: ввести ім’я академіка В.А. Роменця в історію процесу, який він самовіддано, до останнього подиху, вивчав і який збагатив унеском непересічної культурної вагомості (див. [14]).

1. Алієв, Ш. Вчинкова природа практики (філософсько-психологічна інтерпретація творчого діалогу В. А. Роменця із М. М. Бахтіним) [Текст] / Ш. Алієв, П. М’ясоїд, А.В. Фурман // Психологія і сусп.-во. – 2012. – № 3. – С. 20–37.

2. Маркс, К. Економічно-філософські рукописи 1844 року [Текст] / К. Маркс // Маркс К., Енгельс Ф. З ранніх творів : пер. з рос. – К. : Політвидав України, 1973. – С. 483–597.

3. Маркс, К. Тези про Фейєрбаха [Текст] / К. Маркс // Маркс К., Енгельс Ф. Твори : пер. з 2-го рос. вид. – К. : Політвидав України, 1980. – Т. 42. – С. 246–248.

4. М’ясоїд, П. Концептуальні засади систематизації психологічного знання [Текст] / П. М’ясоїд // Психологія і сусп.-во. – 2002. – № 2. – С. 26–47.

5. М’ясоїд, П. Психогенетична проблема і моністичний принцип у психології розвитку [Текст] / П. М’ясоїд // Психологія і сусп.-во. – 2003. – № 3 – С. 17–78.

6. М'ясоїд, П. Наука і практика у роботі психолога [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2004. – № 3. – С. 5–74.
7. М'ясоїд, П. “Паралелограм” Олексія Леонтьєва та основна проблема психології [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2006. – № 1. – С. 53–95.
8. М'ясоїд, П. Сергій Рубінштейн : життя висхідною [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2009. – № 2. – С. 7–36.
9. М'ясоїд, П. Метатеоретичний аналіз у психології [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2009. – № 4. – С. 54–82.
10. М'ясоїд, П. Ідеї Володимира Роменця як канон самотворення [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2011. – № 4. – С. 12–15.
11. М'ясоїд, П.А. Володимир Роменець : від психології творчості до творчості у психології [Текст] / П. А. М'ясоїд // Психологія вчинку : Шляхами творчості В.А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А.В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 139–174.
12. М'ясоїд, П. А. Курс загальної психології [Текст] : у 2 т. : підруч. / П.А. М'ясоїд. – К. : Алерта, 2011, 2013. – 1254 с.
13. М'ясоїд, П. Творчість В.А. Роменця і російська психологічна думка [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2013. – № 3. – С. 14–38.
14. М'ясоїд, П. А. Психологічне пізнання. Історія, логіка, психологія [Текст] : моногр. / П. А. М'ясоїд. – К. : Либідь, 2015 (у друці).
15. Пискун, В.М. Метапсихологія та її паралогізми [Текст] / В.М. Пискун // Основи психології: підруч. / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 6-е вид., стер. (1 вид. – 1995 р.). – К. : Либідь, 2006. – С. 132–158.
16. Роменець В.А. Історія психології [Текст] : навч. посіб. / В.А. Роменець. – К. : Вища шк., 1978. – 439 с.
17. Роменець В.А. Історія психології Стародавнього світу і середніх віків [Текст] : навч. посіб. / В.А. Роменець. – К. : Вища шк., 1983. – 415 с.
18. Роменець В.А. Історія психології епохи Відродження [Текст] : навч. посіб. / В.А. Роменець. – К. : Вища шк., 1988. – 408 с.
19. Роменець В.А. Історія психології XVII століття [Текст] : навч. посіб. / В.А. Роменець. – К. : Вища шк., 1990. – 365 с.
20. Роменець В. А. Історія психології епохи Просвітництва [Текст] : навч. посіб. / В.А. Роменець. – К. : Вища шк., 1993. – 568 с.
21. Роменець В.А. Історія психології XIX – початку XX століття [Текст] : навч. посіб. / В.А. Роменець. – К. : Вища шк., 1995. – 614 с.
22. Роменець В.А. Історія психології XX століття [Текст] : навч. посіб. / В.А. Роменець, І. П. Маноха. – К. : Либідь, 1998. – 989 с.
23. Татенко, В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології [Текст] / В.О. Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок : філософсько-психологічні студії/за заг. ред. В. О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С. 316–358.
24. Ткаченко, О.М. Принципи і категорії психології [Текст] : моногр. / О.М. Ткаченко. – К. : Вища шк., 1979. – 198 с.
25. Фурман, А. Ідея професійного методологування [Текст] : моногр. / А. Фурман. – Ялта-Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 205 с.
26. Фурман, А.В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології [Текст] : моногр. / А.В. Фурман. – К. : Інститут соціальної і політичної психології НАПН України; Тернопіль : Економічна думка, 2013. – 100 с.
27. Алієв, Ш.Г. О поступковой природе практики (в переключке В. А. Роменца с М. М. Бахтиным) [Электронный ресурс] / Ш.Г. Алієв, П.А. М'ясоїд – URL : http://filosofia.ru/o_postupkovoy_prirode_praktiki (дата звертання: 08.11.2013).
28. Аллахвердов, В.М. Методологическое путешествие по океану бессознательного к таинственному острову сознания [Текст] / В.М. Аллахвердов. – СПб. : Речь, 2003. – 368 с.
29. Аллахвердян, А.Г. Психология науки [Текст] : учеб. пособ. / А.Г. Аллахвердян, Г.Ю. Мошкова, А.В. Юревич, М.Г. Ярошевский. – М. : Моск. психологопед. ин-т; Изд-во “Флинта”, 1998. – 312 с.
30. Арсеньев, А.С. Размышления о работе С.Л. Рубинштейна “Человек и мир” [Текст] / А. С. Арсеньев // Вопр. философии. – 1993. – № 5. – С. 130–172.
31. Балл, Г.А. “Психология” методологии : радиогуманистический взгляд [Текст] / Г.А. Балл // Вопр. психологии. – 2011. – № 2. – С. 3–13.
32. Брушлинский, А.В. Психология субъекта [Текст] / А.В. Брушлинский. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”; СПб. : Алетейя, 2003. – 272 с.
33. Василюк, Ф.Е. Методологический анализ в психологии [Текст] / Ф.Е. Василюк. – М. : Смысл; МГППУ, 2003. – 240 с.
34. Выготский, Л.С. Исторический смысл психологического кризиса. Методологическое исследование [Текст] / Л.С. Выготский // Выготский Л.С. Собр. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 291–436.
35. Выготский, Л.С. История развития высших психических функций [Текст] / Л.С. Выготский // Выготский Л.С. Собр. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 3. – С. 5–328.
36. Гусельцева, М.С. Эволюция психологического знания в смене типов рациональности (историко-методологическое исследование) [Текст] : моногр. / М.С. Гусельцева. – М. : Акрополь, 2013. – 367 с.
37. Завершнева, Е.Ю. Принципы неопределенности и дополнительности в квантовой механике и психологии : проблема методологических заимствований [Текст] / Е.Ю. Завершнева // Вестник Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 2001. – № 4. – С. 67–77; 2002. – № 1. – С. 75–80; .
38. Ильенков, Э. В. Диалектика абстрактного и конкретного в научно-теоретическом мышлении [Текст] / Э. В. Ильенков. – М. : Российская политическая энциклопедия, 1997. – 464 с.
39. Кун, Т. Структура научных революций : пер. с англ. [Текст] / Т. Кун. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 1975. – 288 с.
40. Лекторский, В.А. Эпистемология классическая и неклассическая [Текст] / В.А. Лекторский. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.
41. Леонтьев, Д.А. Неклассический подход в науках о человеке и трансформация психологического знания [Текст] / Д.А. Леонтьев // Психология, лингвистика и междисциплинарные связи : сб. науч. работ к 70-летию со дня рождения А.А. Леонтьева / под ред. Т.В. Ахутиной, Д.А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2008. – С. 205–225.
42. Леонтьев, Д.А. Новые ориентиры понимания личности в психологии : от необходимого к возмож-

- ному [Текст] / Д.А. Леонтьев // Вопр. психологии. – 2011. – № 1. – С. 3–27.
43. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность [Текст] / А.Н. Леонтьев // Леонтьев А.Н. Избр. психол. произв. : в 2 т. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 2. – С. 94–231.
44. Мазиллов, В.А. Методология психологии [Текст] / В.А. Мазиллов. – Ярославль : МАПН, 2007. – 364 с.
45. Мамардашвили, М.К. Классический и неклассический идеалы рациональности [Текст] : моногр. / М.К. Мамардашвили. – 2-е изд., испр. – М. : Лабиринт, 1994. – 90 с.
46. Мясоид, П.А. Теория и практика в работе школьного психолога [Текст] / П.А. Мясоид // Вопр. психологии. – 1993. – № 4. – С. 72–79.
47. Мясоид, П.А. О системах психологического знания (анализ новых учебников психологии) [Текст] / П. А. Мясоид // Вопр. психологии. – 1998. – № 1. – С. 55–64.
48. Мясоид, П.А. Системно-деятельностный подход в психологии развития [Текст] / П.А. Мясоид // Вопр. психологии. – 1999. – № 5. – С. 90–100.
49. Мясоид, П.А. Антропологический принцип и проблемы психологии развития [Текст] / П.А. Мясоид // Вопр. психологии. – 2000. – № 5. – С. 122–125.
50. Мясоид, П.А. “Параллелограмм” А.Н. Леонтьева, “генетический закон” Л.С. Выготского и традиция научной школы [Текст] / П.А. Мясоид // Вопр. психологии. – 2003. – № 2. – С. 105–117.
51. Мясоид, П.А. Психология в аспекте типов научной рациональности [Текст] / П.А. Мясоид // Вопр. психологии. – 2004. – № 6. – С. 3–17.
52. Мясоид, П.А. О психологическом знании и познании, Или что мы хотим от психологии? [Текст] / П.А. Мясоид // Вопр. психологии. – 2006. – № 4. – С. 139–145.
53. Мясоид, П.А. С.Л. Рубинштейн и В.А. Роменец : деятельностный и культурологический подходы в психологии [Текст] / П.А. Мясоид // Психология человека в современном мире. Материалы Всеросс. научн. юбилейн. конф., посв. 120-летию со дня рождения Сергея Леонидовича Рубинштейна : в 6 т. / отв. ред. А.Л. Журавлев и др. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2009. – Т. 2. – С. 122–129.
54. Мясоид, П.А. С.Л. Рубинштейн : идея живого человека в психологии [Текст] / П.А. Мясоид // Вопр. психологии. – 2009. – № 4. – С. 108–118.
55. Мясоид, П.А. История, логика и психология и “параллелограмм Леонтьева” [Текст] / П.А. Мясоид // Вопр. психологии. – 2010. – № 6. – С. 113–124.
56. Мясоид, П.А. Творчество В.А. Роменца и российская психологическая мысль [Текст] / П.А. Мясоид // Вопр. психологии. – 2013. – № 1. – С. 106–115.
57. Мясоид, П.А. Творческое наследие В.А. Роменца в историко-психологическом знании [Текст] / П.А. Мясоид // Психол. журнал. – 2013. – Т. 34, № 3. – С. 51–59.
58. Мясоид, П.А. Плюрализм и монизм в методологии психологии [Текст] / П.А. Мясоид // Методология современной психологии. Вып. 5 / сб. под ред. В. В. Козлова и др. – М. : – Ярославль : ЯрГУ, ЛКИИСИ, МАПН, 2015. – С. 146–159.
59. Мясоид, П.А. Категория практики и методология психологии [Текст] / П.А. Мясоид // Вопр. психологии. – 2015. – № 3. – С. 106–115.
60. Пиаже, Ж. Психология, междисциплинарные связи и система наук [Текст] / Ж. Пиаже // XVII Междунар. психол. конгресс (4–11 авг. 1966 г., г. Москва). – М. : Наука, 1966. – С. 125–155.
61. Психология с человеческим лицом : гуманистическая перспектива в постсоветской психологии [Текст] : сб. / под ред. Д.А. Леонтьева, В.Г. Щур. – М. : Смысл, 1997. – 336 с.
62. Роменец, В.А. Жизнь и смерть : постижение разумом и верой [Текст] / В.А. Роменец. – 2-е изд. – К. : Либидь, 2003. – 232 с.
63. Рубинштейн, С.Л. Проблемы психологии в трудах Карла Маркса [Текст] / С.Л. Рубинштейн // Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / отв. ред. Е.В. Шорохова. – М. : Педагогика, 1973. – С. 19–46.
64. Рубинштейн, С.Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории [Текст] / С.Л. Рубинштейн // Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / отв. ред. Е. В. Шорохова. – М. : Педагогика, 1973. – С. 220–235.
65. Рубинштейн, С.Л. Человек и мир [Текст] / С.Л. Рубинштейн // Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб. : Питер, 2003. – С. 281–426.
66. Слободчиков, В.И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека. Развитие субъективной реальности в онтогенезе [Текст] / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М. : Школьная Пресса, 2000. – 416 с.
67. Соколова, Е.Е. Апология системного монизма (К проблеме путей интеграции психологической науки) [Текст] / Е.Е. Соколова // Вопр. психологии. – 2006. – № 4. – С. 15–23.
68. Сокращенная стенограмма заседания кафедры общей психологии факультета психологии МГУ, март 1994 г. [Текст] // Вестник Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 1994. – № 4. – С. 51–63.
69. Стёпин, В.С. Теоретическое знание : Структура, историческая эволюция [Текст] / В.С. Степин. – М. : Прогресс – Традиция, 2000. – 744 с.
70. Сурмава, А.В. Психологический смысл исторического кризиса (опыт исторического психоанализа) [Текст] / А.В. Сурмава // Вопр. психологии. – 2004. – № 3. – С. 71–86.
71. Узнадзе, Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки [Текст] / Д.Н. Узнадзе // Психология установки. – СПб. : Питер, 2001. – С. 5–254.
72. Фейерабенд, П. Против метода. Очерк анархистской теории познания : пер. с англ. [Текст] / П. Фейерабенд. – М. : АСТ; Хранитель, 2007. – 413 с.
73. Юревич, А.В. Психология и методология [Текст] : моногр. / А.В. Юревич. – М. : ИН РАН, 2005. – 312 с.
74. Ярошевский, М.Г. Психология творчества и творчество в психологии [Текст] / М.Г. Ярошевский // Вопр. психологии. – 1985. – № 6. – С. 14–26.
75. Ярошевский, М.Г. История психологии [Текст] / М.Г. Ярошевский. – 3-е изд., перераб. – М. : Мысль, 1985. – 575 с.
76. Ярошевский, М. Г. Л.С. Выготский : в поисках новой психологии [Текст] : моногр. / М.Г. Ярошевский. – М. : Междунар. фонд истории науки, 1993. – 301 с.
77. Boring, E. D. A history of experimental psychology [Text] / E. D. Boring. – 2d ed. – N.Y. : Appleton-Century-Crofts, 1950. – 775 p.

REFERENCES

1. Alyiyev, Sh. Vchinkova priroda praktiki (fyilosofs'ko-psihologiyichna yinterpretacyija tvorchogo dyialogu V. A. Romencja yiz M. M. Bahtynim) [Tekst] / Sh. Alyiyev, P. M'jasoyid, A.V. Furman // Psihologija yi susp-vo. – 2012. – № 3. – S. 20–37.
2. Marks, K. Ekonomyichno-fyilosofs'kyi rukopisi 1844 roku [Tekst] / K. Marks // Marks K., Engel's F. Z rannyih tvoryiv : per. z ros. – K. : Polyitvidav Ukraini, 1973. – S. 483–597.
3. Marks, K. Tezi pro Fejyerbaha [Tekst] / K. Marks // Marks K., Engel's F. Tvori : per. z 2-go ros. vid. – K. : Polyitvidav Ukraini, 1980. – T. 42. – S. 246–248.
4. M'jasoyid, P. Konceptual'nyi zasadi sistematizacyiji psihologiyichnogo znannja [Tekst] / P. M'jasoyid // Psihologija yi susp-vo. – 2002. – № 2. – S. 26–47.
5. M'jasoyid, P. Psihogenetichna problema yi monyistichnij princip u psihologiyi rozvitku [Tekst] / P. M'jasoyid // Psihologija yi susp-vo. – 2003. – № 3 – C. 17–78.
6. M'jasoyid, P. Nauka yi praktika u robotyi psihologa [Tekst] / P. M'jasoyid // Psihologija yi susp-vo. – 2004. – № 3. – S. 5–74.
7. M'jasoyid, P. “Paralelogram” Oleksyija Leont'jeva ta osnovna problema psihologiyi [Tekst] / P. M'jasoyid // Psihologija yi susp-vo. – 2006. – № 1. – S. 53–95.
8. M'jasoyid, P. Sergyij Rubyinshtejn : zhittja vishydnoju [Tekst] / P. M'jasoyid // Psihologija yi susp-vo. – 2009. – № 2. – S. 7–36.
9. M'jasoyid, P. Metateoretichnij analiz u psihologiyi [Tekst] / P. M'jasoyid // Psihologija yi susp-vo. – 2009. – № 4. – S. 54–82.
10. M'jasoyid, P. YIdeyi Volodimira Romencja jak kanon samotvorennja [Tekst] / P. M'jasoyid // Psihologija yi susp-vo. – 2011. – № 4. – S. 12–15.
11. M'jasoyid, P.A. Volodimir Romenc' : vyid psihologiyi tvorchostyi do tvorchostyi u psihologiyi [Tekst] / P. A. M'jasoyid // Psihologija vchinku : Shljahami tvorchostyi V.A. Romencja : zb. st. ; uporjad. P. A. M'jasoyid ; vyidp. red. A.V. Furman. – K. : Libyid', 2012. – S. 139–174.
12. M'jasoyid, P. A. Kurs zagal'noyi psihologiyi [Tekst] : u 2 t. : pyidruh. / P.A. M'jasoyid. – K. : Alerta, 2011, 2013. – 1254 s.
13. M'jasoyid, P. Tvorchyist' V.A. Romencja yi rosyijs'ka psihologiyichna dumka [Tekst] / P. M'jasoyid // Psihologija yi susp-vo. – 2013. – № 3. – S. 14–38.
14. M'jasoyid, P. A. Psihologiyichne pyznannja. YIstoryija, logyka, psihologija [Tekst] : monogr. / P. A. M'jasoyid. – K. : Libyid', 2015 (u druci).
15. Piskun, V.M. Metapsihologija ta yi paralogyizmi [Tekst] / V.M. Piskun // Osnovi psihologiyi: pyidruh. / za zag. red. O.V. Kirichuka, V.A. Romencja. – 6-e vid., ster. (1 vid. – 1995 r.). – K. : Libyid', 2006. – S. 132–158.
16. Romenc' V.A. YIstoryija psihologiyi [Tekst] : navch. posyib. / V.A. Romenc'. – K. : Vishha shk., 1978. – 439 s.
17. Romenc' V.A. YIstoryija psihologiyi Starodavn'ogo svyitu yi serednyih vykyiv [Tekst] : navch. posyib. / V.A. Romenc'. – K. : Vishha shk., 1983. – 415 s.
18. Romenc' V.A. YIstoryija psihologiyi epohi Vyidrodzhennja [Tekst] : navch. posyib. / V.A. Romenc'. – K. : Vishha shk., 1988. – 408 s.
19. Romenc' V.A. YIstoryija psihologiyi XVII stolyittja [Tekst] : navch. posyib. / V.A. Romenc'. – K. : Vishha shk., 1990. – 365 s.
20. Romenc' V. A. YIstoryija psihologiyi epohi Prosvytitstva [Tekst] : navch. posyib. / V.A. Romenc'. – K. : Vishha shk., 1993. – 568 s.
21. Romenc' V.A. YIstoryija psihologiyi XIX – pochatku XX stolyittja [Tekst] : navch. posyib. / V.A. Romenc'. – K. : Vishha shk., 1995. – 614 s.
22. Romenc' V.A. YIstoryija psihologiyi XX stolyittja [Tekst] : navch. posyib. / V.A. Romenc', YI. P. Manoha. – K. : Libyid', 1998. – 989 s.
23. Tatenko, V.O. Sub'yektno-vchinkova paradigma v suchasnyj psihologiyi [Tekst] / V.O. Tatenko // Ljudina. Sub'yekt. Vchinok : fyilosofs'ko-psihologiyichni studyi / za zag. red. V. O. Tatenka. – K. : Libyid', 2006. – S. 316–358.
24. Tkachenko, O.M. Principi yi kategoriyi psihologiyi [Tekst] : monogr. / O.M. Tkachenko. – K. : Vishha shk., 1979. – 198 s.
25. Furman, A. YIdeja profesyjnogo metodologuvannja [Tekst] : monogr. / A. Furman. – Jalta-Ternopyil' : Ekonomyichna dumka, 2008. – 205 s.
26. Furman, A.V. Metodologija paradigmat'nih doslyidzen' u socyial'nyj psihologiyi [Tekst] : monogr. / A.V. Furman. – K. : YInstitut socyial'noyi yi polyitichnoyi psihologiyi NAPN Ukraini; Ternopyil' : Ekonomyichna dumka, 2013. – 100 s.
27. Aliev, Sh.G. O postupkovoj prirode praktiki (v pereklichke V. A. Romencja s M. M. Bahtynim) [Elektronnyj resurs] / Sh.G. Aliev, P.A. Mjasoed – URL : http://filosofia.ru/o_postupkovoy_prirode_praktiki (data zvertannja : 08.11.2013).
28. Allahverdov, V.M. Metodologicheskoe puteshestvie po okeanu bessoznatel'nogo k tainstvennomu ostrovu soznanija [Tekst] / V.M. Allahverdov. – SPb. : Rech', 2003. – 368 s.
29. Allahverdjan, A.G. Psihologija nauki [Tekst] : ucheb. posob. / A.G. Allahverdjan, G.Ju. Moshkova, A.V. Jurevich, M.G. Jaroshevskij. – M. : Mosk. psihologo-ped. in-t; Izd-vo “Flinta”, 1998. – 312 s.
30. Arsen'ev, A.S. Razmyshlenija o rabote S.L. Rubinshtejna “Chelovek i mir” [Tekst] / A. S. Arsen'ev // Vopr. filosofii. – 1993. – № 5. – S. 130–172.
31. Ball, G.A. “Psihologija” metodologii : raciogumanisticheskij vzgljad [Tekst] / G.A. Ball // Vopr. psihologii. – 2011. – № 2. – S. 3–13.
32. Brushlinskij, A.V. Psihologija sub#ekta [Tekst] / A.V. Brushlinskij. – M. : Izd-vo “Institut psihologii RAN”; SPb. : Aletejja, 2003. – 272 s.
33. Vasiljuk, F.E. Metodologicheskij analiz v psihologii [Tekst] / F.E. Vasiljuk. – M. : Smysl; MGPPU, 2003. – 240 c.
34. Vygotskij, L.S. Istoricheskij smysl psihologicheskogo krizisa. Metodologicheskoe issledovanie [Tekst] / L.S. Vygotskij // Vygotskij L.S. Sobr. soch. : v 6 t. – M. : Pedagogika, 1982. – T. 1. – C. 291–436.
35. Vygotskij, L.S. Istorija razvitija vysshih psihicheskij funkcij [Tekst] / L.S. Vygotskij // Vygotskij L.S. Sobr. soch. : v 6 t. – M. : Pedagogika, 1983. – T. 3. – C. 5–328.
36. Gusel'ceva, M.S. Jevoljucija psihologicheskogo znanija v smene tipov racional'nosti (istoriko-metodologicheskoe issledovanie) [Tekst] : monogr. / M.S. Gusel'ceva. – M. : Akropol', 2013. – 367 s.
37. Zavershneva, E.Ju. Principy neopredelennosti i dopolnitel'nosti v kvantovoj mehanike i psihologii : problema metodologicheskijh zaimstvovanij [Tekst] / E.Ju. Zavershneva // Vestnik Mosk. un-ta. Ser. 14. Psihologija. – 2001. – № 4. – S. 67–77; 2002. – № 1. – S. 75–80; .
38. Il'enkov, Je. V. Dialektika abstraktnogo i konkretnogo v nauchno-teoreticheskom myshlenii [Tekst] / Je. V. Il'enkov. – M. : Rossijskaja politicheskaja

jenciklopedija, 1997. – 464 s.

39. Kun, T. Struktura nauchnyh revoljucij : per. s angl. [Tekst] / T. Kun. – 2-e izd. – M. : Progress, 1975. – 288 s.

40. Lektorskiy, V.A. Jepistemologija klassicheskaja i neklassicheskaja [Tekst] / V.A. Lektorskiy. – M. : Jeditorial URSS, 2001. – 256 s.

41. Leont'ev, D.A. Neklassicheskij podhod v naukah o cheloveke i transformacija psihologicheskogo znanija [Tekst] / D.A. Leont'ev // Psihologija, lingvistika i mezhdisciplinarnye svjazi : sb. nauchn. rabot k 70-letiju so dnja rozhdenija A.A. Leont'eva / pod red. T.V. Ahutinoj, D.A. Leont'eva. – M. : Smysl, 2008. – S. 205–225.

42. Leont'ev, D.A. Novye orientiry ponimania lichnosti v psihologii : ot neobhodimogo k vozmozhnomu [Tekst] / D.A. Leont'ev // Vopr. psihologii. – 2011. – № 1. – S. 3–27.

43. Leont'ev, A.N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost' [Tekst] / A.N. Leont'ev // Leont'ev A.N. Izbr. psihol. proizv. : v 2 t. – M. : Pedagogika, 1983. – T. 2. – C. 94–231.

44. Mazilov, V.A. Metodologija psihologii [Tekst] / V.A. Mazilov. – Jaroslavl' : MAPN, 2007. – 364 s.

45. Mamardashvili, M.K. Klassicheskij i neklassicheskij idealy racional'nosti [Tekst] : monogr. / M.K. Mamardashvili. – 2-e izd., ispr. – M. : Labirint, 1994. – 90 c.

46. Mjasoed, P.A. Teorija i praktika v rabote shkol'nogo psihologa [Tekst] / P.A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 1993. – № 4. – S. 72–79.

47. Mjasoed, P.A. O sistemah psihologicheskogo znanija (analiz novyh uchebnikov psihologii) [Tekst] / P.A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 1998. – № 1. – S. 55–64.

48. Mjasoed, P.A. Sistemno-dejatel'nostnyj podhod v psihologii razvitija [Tekst] / P.A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 1999. – № 5. – S. 90–100.

49. Mjasoed, P.A. Antropologicheskij princip i problemy psihologii razvitija [Tekst] / P.A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2000. – № 5. – S. 122–125.

50. Mjasoed, P.A. "Parallelogramm" A.N. Leont'eva, "geneticheskij zakon" L.S. Vygotskogo i tradicija nauchnoj shkoly [Tekst] / P.A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2003. – № 2. – S. 105–117.

51. Mjasoed, P.A. Psihologija v aspekte tipov nauchnoj racional'nosti [Tekst] / P.A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2004. – № 6. – S. 3–17.

52. Mjasoed, P.A. O psihologicheskom znanii i poznanii, Ili chto my hotim ot psihologii? [Tekst] / P.A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2006. – № 4. – S. 139–145.

53. Mjasoed, P.A. S.L. Rubinshtejn i V.A. Romenec : dejatel'nostnyj i kul'turologicheskij podhody v psihologii [Tekst] / P.A. Mjasoed // Psihologija cheloveka v sovremennom mire. Materialy Vseross. nauchn. jubilejn. konf., posv. 120-letiju so dnja rozhdenija Sergeja Leonidovicha Rubinshtejna : v 6 t. / otv. red. A.L. Zhuravlev i dr. – M. : Izd-vo "Institut psihologii RAN", 2009. – T. 2. – S. 122–129.

54. Mjasoed, P.A. S.L. Rubinshtejn : ideja zhivogo cheloveka v psihologii [Tekst] / P.A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2009. – № 4. – S. 108–118.

55. Mjasoed, P.A. Istorija, logika i psihologija i "parallelogramm Leont'eva" [Tekst] / P.A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2010. – № 6. – S. 113–124.

56. Mjasoed, P.A. Tvorchestvo V.A. Romenca i rossijskaja psihologicheskaja mysl' [Tekst] / P.A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2013. – № 1. – S. 106–115.

57. Mjasoed, P.A. Tvorcheskoe nasledie V.A. Romenca v istoriko-psihologicheskom znanii [Tekst] / P.A. Mjasoed // Psihol. zhurnal. – 2013. – T. 34, № 3. – S. 51–59.

58. Mjasoed, P.A. Pljuralizm i monizm v metodologii psihologii [Tekst] / P.A. Mjasoed // Metodologija sovremennoj psihologii. Vyp. 5 / sb. pod red. V. V. Kozlova i dr. – M. : Jaroslavl' : JarGU, LKIISI, MAPN, 2015. – S. 146–159.

59. Mjasoed, P.A. Kategorija praktiki i metodologija psihologii [Tekst] / P.A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2015. – № 3. – S. 106–115.

60. Piazhe, Zh. Psihologija, mezhdisciplinarnye svjazi i sistema nauk [Tekst] / Zh. Piazhe // XVII Mezhdunar. psihol. kongress (4 – 11 avg. 1966 g., g. Moskva). – M. : Nauka, 1966. – S. 125–155.

61. Psihologija s chelovecheskim licom : gumanisticheskaja perspektiva v postsovetskoj psihologii [Tekst] : sb. / pod red. D.A. Leont'eva, V.G. Shhur. – M. : Smysl, 1997. – 336 s.

62. Romenec, V.A. Zhizn' i smert' : postizhenie razumom i veroj [Tekst] / V.A. Romenec. – 2-e izd. – K. : Libyid', 2003. – 232 s.

63. Rubinshtejn, S.L. Problemy psihologii v trudah Karla Marksa [Tekst] / S.L. Rubinshtejn // Rubinshtejn S.L. Problemy obshej psihologii / otv. red. E.V. Shorohova. – M. : Pedagogika, 1973. – S. 19–46.

64. Rubinshtejn, S.L. Problema sposobnostej i voprosy psihologicheskij teorii [Tekst] / S.L. Rubinshtejn // Rubinshtejn S.L. Problemy obshej psihologii / otv. red. E. V. Shorohova. – M. : Pedagogika, 1973. – S. 220–235.

65. Rubinshtejn, S.L. Chelovek i mir [Tekst] / S.L. Rubinshtejn // Rubinshtejn S. L. Bytie i soznanie. Chelovek i mir. – SPb. : Piter, 2003. – S. 281–426.

66. Slobodchikov, V.I. Osnovy psihologicheskij antropologii. Psihologija razvitija cheloveka. Razvitie sub'ektivnoj real'nosti v ontogeneze [Tekst] / V.I. Slobodchikov, E.I. Isaev. – M. : Shkol'naja Pressa, 2000. – 416 c.

67. Cokolova, E.E. Apologija sistemnogo monizma (K probleme putej integracii psihologicheskij nauki) [Tekst] / E.E. Sokolova // Vopr. psihologii. – 2006. – № 4. – S. 15–23.

68. Sokrashennaja stenogramma zasedanija kafedry obshej psihologii fakul'teta psihologii MGU, mart 1994 g. [Tekst] // Vestnik Mosk. un-ta. Ser. 14. Psihologija. – 1994. – № 4. – C. 51–63.

69. Stjopin, V.S. Teoreticheskoe znanie : Struktura, istoricheskaja jevoljucija [Tekst] / V.S. Stepin. – M. : Progress – Tradicija, 2000. – 744 s.

70. Curmava, A.V. Psihologicheskij smysl istoricheskogo krizisa (opyt istoricheskogo psihoanaliza) [Tekst] / A.V. Curmava // Vopr. psihologii. – 2004. – № 3. – S. 71–86.

71. Uznadze, D.N. Jeksperimental'nye osnovy psihologii ustanovki [Tekst] / D.N. Uznadze // Psihologija ustanovki. – SPb. : Piter, 2001. – S. 5–254.

72. Fejerabend, P. Protiv metoda. Oчерk anarhistkoj teorii poznania : per. s angl. [Tekst] / P. Fejerabend. – M. : AST; Hranitel', 2007. – 413 s.

73. Jurevich, A.V. Psihologija i metodologija [Tekst] : monogr. / A.V. Jurevich. – M. : IN RAN, 2005. – 312 s.

74. Jaroshevskij, M.G. Psihologija tvorcestva i tvorcestvo v psihologii [Tekst] / M.G. Jaroshevskij // Vopr. psihologii. – 1985. – № 6. – S. 14–26.

75. Jaroshevskij, M.G. Istorija psihologii [Tekst] / M.G. Jaroshevskij. – 3-e izd., pererab. – M. : Mysl', 1985. – 575 s.

76. Jaroshevskij, M.G. L.S. Vygotskij : v poiskah novoj psihologii [Tekst] : monogr. / M.G. Jaroshevskij. – M. : Mezhdunar. fond istorii nauki, 1993. – 301 s.

77. Boring, E. D. A history of experimental psychology [Text] / E. D. Boring. – 2d ed. – N.Y. : Appleton-Century-Crofts, 1950. – 775 p.

АНОТАЦІЯ*М'ясоїд Петро Андрійович.***Психологічне пізнання як предмет історичного метатеоретичного аналізу.**

Викладається концепція історичного метатеоретичного аналізу психологічного пізнання, яка призначена для з'ясування закономірностей цього процесу та оцінки внеску в розвиток процесу авторів окремих теорій психології. Концепція включає в себе певне розуміння історії й методології психології, процесів пізнання й самопізнання, категорії практики, наукової раціональності, творчого діалогу та принципу доповнюваності. Об'єднуючим моментом є моністичне бачення психології. Головний об'єкт застосування концепції – теорія вчинку В. А. Роменца, завдання – виокремлення місця цієї теорії в історії психології.

Ключові слова: історія і методологія психології, основна проблема, психологічне пізнання, моністичний підхід, теорія, практика, творчий діалог, принцип доповнюваності, метатеоретичний аналіз, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, В.А. Роменець.

АННОТАЦИЯ*Мясоед Петр Андреевич.***Психологическое познание как предмет исторического метатеоретического анализа.**

Представляется авторская методологическая концепция, предназначенная для определения закономерностей процесса исторического мировоззренческого анализа психологического познания и оценки вкладов в его развитие отдельных теорий и включающая в себя определенное понимание истории и методологии психологии, процессов познания и самопознания, категории практики, типов научной рациональности, творческого диалога и принципа дополнительности.

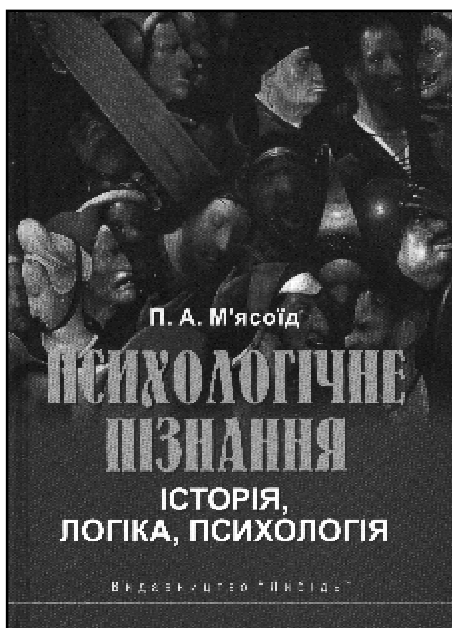
Объединяющим моментом предложенной концепции является монистическое видение психологии, главным объектом её применения выступает теория поступка В. А. Роменца, задачей – выяснение места этой теории в развитии истории психологии.

Ключевые слова: история и методология психологии, основная проблема, психологическое познание, монистический подход, теория, практика, творческий диалог, принцип дополнительности, метатеоретический анализ, Л.С. Виготский, С.Л. Рубинштейн, В.А. Роменец.

ANNOTATION*Myasoyid Petro.***Psychological cognition as a subject of historical multi-theoretical analysis.**

Describes the concept of the historical purpose-theoretical analysis of psychological cognition which is designed to determine the laws of this process and evaluation of the contribution to the development of process of authors separate theories of psychology. The concept includes certain understanding of the history and methodology of psychology, processes of cognition and self-cognition, practice category, scientific rationality, creative dialogue and the principle of supplement. The unifying moment is monistic vision of psychology. The main object of usage the concept – theory of committing of V. A. Romenets, task – single out the place of this theory in the history of psychology.

Key words: history and methodology of psychology, the main problem, psychological cognition, monistic approach, theory, practice, creative dialogue, the principle of supplement, multi-theoretical analysis, L. S. Vygotskiy, S. L. Rubinshteyn, V. A. Romenets.

Надійшла до редакції 17.08.2015.**КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ***М'ясоїд П.А.***Психологічне пізнання : історія, логіка, психологія / П. А. М'ясоїд. — К.: Либідь, 2016. — 560 с.: іл.**

Психологічне пізнання подано як предмет історичного, наукознавчого, методологічного аналізу. Висвітлено закономірності, напрями, тенденції розвитку психологічної науки. Проаналізовано творчість видатних психологів ХХ століття – Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, В.А. Роменця, викладено їхні ідеї, схарактеризовано особливості вирішених ними проблем психології, поступ думки, простежено долю ідей у працях учнів та послідовників. Психологічне пізнання постає як історико-логічний процес пізнання людиною самої себе, що здійснюється зусиллями конкретних учених.

Для науковців, викладачів, студентів, усіх, кого цікавить історичний процес психологічного пізнання.